

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування інституту, факультету)

Психологія
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему Психологічні особливості шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу,
групи СН-113м

Спеціальності 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Психологія

ЧУБАТЕНКО О.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ХРУСТАЛЬОВА М.С.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент КОВАЛЬ В.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«29» серпня 2024 року

ЗАВДАННЯ

НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТКИ

ЧУБАТЕНКО Олена Вікторівна

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Психологічні особливості шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку.

керівник проєкту (роботи) кандидат політичних наук, доцент ХРУСТАЛЬОВА Марина Станіславівна

(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «02» вересня 2024 року № 358

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 100 сторінок, 37 джерел, 11 рисунків, 9 таблиць, 6 додатків.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) було реалізовано ряд завдань: здійснено аналіз теоретико-методологічних аспектів стосовно осіб другого зрілого віку та їх подружнього життя ; розкрито особливості психоемоційного стану дорослої особистості в ситуації кризи; проведено емпіричне дослідження; зроблено аналіз результатів дослідження; визначено практичну користь й перспективи дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) рис.

1.1 Класифікаційна схема етапів розвитку сім'ї за В.А. Сисенко; рис. 1.2

Класифікаційна схема етапів розвитку сім'ї за Г. Навайтисо; рис. 1.3.

Класифікаційна схема типів змін в сім'ї за Д. Леві; рис. 2.1. Розподіл респондентів

за загальним рівнем благополуччя у %; рис. 2.2. Розподіл респондентів за загальним

рівнем благополуччя (у частотах); рис. 2.3. Розподіл респондентів за загальним

рівнем очікувань та домагань від партнера в залежності від рівню оцінювання

благополуччя у сімейних стосунках (у частотах); рис. 2.4. Розподіл респондентів за

загальним рівнем благополуччя у сімейних стосунках (у частотах) згідно кривої нормального розподілу Гаусса; рис. 2.5. Розподіл респондентів за загальним рівнем очікувань та домагань у сімейних відносинах у %; рис. 2.6. Частотний розподіл за середніми показниками загального рівню очікувань та домагань у сімейних відносинах; рис. 2.7. Частотний розподіл за середніми показниками ШРОД за кривою нормального розподілу Гаусса; рис. 2.8. Частотний розподіл за середніми показниками «Розподіл сімейних ролей» за кривою нормального розподілу Гаусса; рис. 2.9. Частотний розподіл за середніми показниками за шкалою «Сімейні ролі» у сімейних відносинах; табл. 2.1. Статистичні дані рівню загального благополуччя серед респондентів; табл. 2.2. Основні статистичні характеристики загального рівню благополуччя; табл.2.3. Зіставлення t – середніх показників для однієї вибірки за t-критерієм; табл. 2.4. Однофакторний дисперсійний аналіз за рівнем шкали сімейних цінностей (ШСЦ) в залежності від статі респондентів ANOVA; табл. 2.5. Однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA за рівнем шкали рольових очікувань і домагань (ШРОД) в залежності від статі респондентів; табл.2.6. Рівень кореляційних зв'язків між факторами «Загальний рівень благополуччя», «ШРОД» та «Сімейний стан»; табл. 2.7. Однофакторний дисперсійний аналіз за рівнем шкал «Сімейні ролі» в залежності від статі респондентів ANOVA; табл.2.8. Статистичні дані за рівнем розподілу сімейних ролей серед респондентів; табл.2.9. Рівень кореляційних зв'язків між факторами «Загальний рівень благополуччя», «ШРОД» та «Сімейні ролі».

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ХРУСТАЛЬОВА М.С., доцент	23.09.2024	06.10.2024
2	ХРУСТАЛЬОВА М.С., доцент	07.10.2024	20.10.2024
3	ХРУСТАЛЬОВА М.С., доцент	21.10.2024	27.10.2024
Нормок-ь	КОВАЛЬ В.О., в.о. зав. кафедри	02.12.2024	04.12.2024

7. Дата видачі завдання «29» серпня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт (роботу)	29.08.2024	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерела дипломний проєкт (роботу)	30.08.2024	
3	Затвердження теми	02.09.2024	
4	Складання змісту	20.09.2024	
5	Виконання першого розділу	23.09.2024	
6	Виконання другого розділу	07.10.2024	

7	Виконання третього розділу	21.10.2024	
8	Формування висновків	28.10.2024	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2024	
10	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	04.11.2024	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	08.11.2024	
12	Попередній захист дипломного проєкту(роботи)	11.12.2024	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.2024	
14	Одержання відгуку та рецензії	13.12.2024	
15	Захист дипломної роботи	23.01.2025	

Студент(ка) _____ Олена ЧУБАТЕНКО
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Марина ХРУСТАЛЬОВА
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 100 с., 9 табл., 11 рис., 37 дж., 6 дод.

Актуальність дослідження взаємодії в сім'ї пов'язана з тим самим значенням, яке саме сім'я відіграє у житті конкретної людини та всього суспільства. На сьогоднішній день можна спостерігати як в країні, так і в цілому світі, кризу або навіть крах традицій у сім'ї. З огляду на зазначені обставини нині у дослідженнях сім'ї явно переважає дисгармонія взаємодії, яка призводить до патологічного розвитку членів сім'ї, що виражається у порушенні взаємодії між жінкою та чоловіком, дітьми та батьками або між поколіннями.

Об'єкт дослідження: шлюбні стосунки осіб другого зрілого віку

Предмет дослідження: Психологічні особливості шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку.

Мета дослідження: дослідити вплив особливостей шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку на кризи в сім'ї .

Методи дослідження:

-теоретичні: аналіз, узагальнення та систематизація літератури;

- емпіричні: Оцінка окремих феноменів подружніх взаємин:

а) визначення функціонально-рольової узгодженості (Методика «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовська)

б) визначення емоційного стану в сім'ї, тест-опитувальник “Задоволеність шлюбом” (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко));

в) психологічна методика опитувальник «Рольові очікування й домагання в шлюбі» (РОД) Автором методики є А. Н. Волкова (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М., 1985)..

СІМ'Я, ШЛЮБНІ СТОСУНКИ, КРИЗИ, ДРУГИЙ ЗРІЛИЙ ВІК,
ПОДРУЖЖЯ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ В ПСИХОЛОГІЇ.....	11
1.1. Шлюбні стосунки, як предмет психологічних досліджень.....	11
1.2. Кризи сімейних стосунків.....	18
1.3. Психологічні особливості осіб другого зрілого віку.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ ОСІБ ДРУГОГОЗРІЛОГО ВІКУ.....	41
2.1. Загальна організація та методичний апарат дослідження.....	41
2.2. Аналіз та інтерпретація кількісних результатів.....	43
Висновки до 2 розділу	59
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ	61
3.1. Шляхи подолання сімейних конфліктів.....	61
3.2. Практичні рекомендації щодо подолання конфліктів у сім'ї	63
Висновки до 3 розділу	68
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Сім'я для кожного з нас є святиня. Кожного дня ми чітко формулюємо для себе значення цього поняття. Рано чи пізно ми прагнемо любові, тепла, стабільності, впевненості, взаєморозуміння. Сучасна сім'я зазнає значних змін завдяки впливу соціальних, політичних і епідеміологічних процесів, що відбуваються в суспільстві. Сім'я завжди була найважливішим інструментом соціалізації особистості, джерелом культурних, моральних, етнічних цінностей. Саме в сім'ї утворюються основи особистості, її ціннісні установи й орієнтації.

Статистика останніх років свідчить про значні зміни в інституті сім'ї. Неповні сім'ї, розлучення, подружні конфлікти, проблеми самотності стали частіше проявлятися в суспільстві. На жаль, вступ в шлюб не гарантує людині постійного щастя і вирішення існуючих проблем. Шлюб є побудовою взаємин з чоловіком, родичами, а потім – дітьми.

На початку спільного життя особливо важливий процес побудови взаємин-взаємна адаптація. Період первинної адаптації є обов'язковим у становленні сім'ї. Багато що залежить від бажання і вміння йти назустріч один одному. Адаптація подружжя передбачає близькість психологічну та емоційну, встановлення контакту між усіма членами сім'ї, визначення правил спілкування і спільного проживання. У зв'язку з цим на перший план виходить вивчення конфліктності подружжя.

Конфліктності подружжя приділяють особливу увагу в літературі зарубіжних і вітчизняних авторів. Проте немає чіткого відстеження динаміки зміни шлюбно-сімейних відносин, впливу на рівень конфліктності подружжя політичних, соціально-економічних, релігійних та інших факторів. Саме ці фактори є спонукальними у виборі на все життя. Розвиток незалежної держави неможливий без зміцнення інституту сім'ї, яка сконцентрувала споконвічні суспільні й особистісні проблеми та цінності та акумулювала невичерпний потенціал, сконденсувала традиційні й оригінальні навчально-виховні тактики та життєві

стратегії. Проблема конфліктів у сім'ї має важливу роль так як. приблизно 65-67% пар від всіх наречених розпадаються. Саме це змушує дослідників приділяти особливу увагу сім'ям.

Метою емпіричного дослідження є вивчення статевих та вікових особливостей поведінки осіб другого зрілого віку, порівняння індивідуально-психологічних особливостей чоловіків та жінок другого зрілого віку у шлюбі.

Основні завдання емпіричного дослідження:

- Вивчити психологічні особливості шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку;
- Відстежити взаємозв'язок індивідуально - психологічних особливостей особистості та особливості шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку;
- Виявити, які індивідуально - психологічні особливості властиві людям, що мають кризу у сімейних відносинах, в залежності від рівню задоволеності та очікувань від сімейних відносин.
- Підібрати методологічний інструментарій емпіричного дослідження.
- Провести, проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження.

Об'єкт дослідження - шлюбні стосунки осіб другого зрілого віку

Предмет дослідження: психологічні особливості шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку.

Теоретичні основи дослідження Останнім часом з'явилося багато нових ідей та наукових досліджень стосовно сім'ї як соціально-психологічного об'єкту. Ця тема активно опрацьовується серед сучасних західних і українських психотерапевтів, психологів, психіатрів, таких як:

К. Маданес, Г. Бейтсон, В. Сатір, , Ф. Сімон, П. Пегг, Дж. Хейлі, А фон Шліппе, А.Я. Варга, Т.В. Говорун, О. Б. Добрович, В.С. Заслужнюк, Е.Г. Ейдемільер, Н.Ю. Максимова, В.С. Мухіна, А. Семиченко, В.В. Столін, К. Седих, Г.Т. Хоментаскас, Й. Швайцер, О.І. Захаров, В. В. Юстіцкіс, С Мінухін, Ю. Б. Гіппенрейтер, М. Сельвіні-Палазолі та багато інших.

Вона (сім'я) є об'єктом наукового аналізу дослідників з різних психологічних галузей. Особлива увага сучасних досліджень приділяється родині як

етиологічному й патогенетичному чинникові неврозів, психосоматичних і сексуальних розладів (Е.Г. Ейдемільер, Г.С. Кочарян, О.С. Кочарян, В.В. Столін, І.А. Семьонкіна, В.В. Юстицькіс). Дослідження психологічної готовності до шлюбних стосунків, особливостей статевої диференціації в умовах сучасної сім'ї, причин і механізмів порушень функцій сім'ї, загальних тенденцій розвитку української сім'ї є важливою основою для розширення психодіагностичних і психокорекційних методів сімейного консультування й психотерапії (М.І.Алексєєва, О.Ф.Бондаренко, Т.В.Буленко, Л.Ф.Бурлачук, Т.В.Говорун, Т.А.Демидова, А.А.Денисенко, Л.В.Долинська, О.Б. Кізь, О.М.Кікінеджи, З.Г.Кісарчук, О.Я.Кляпець, С.Д.Максименко, М.І.Мушкевич, Т.М.Титаренко).

Для реалізації поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення теоретичних та експериментальних даних з проблеми дослідження;
- емпіричні: опитування; тестування
- методи статистично-математичної обробки даних: порівняльний аналіз даних по кожному учаснику та середніх показників досліджуваної групи за допомогою пакету статистичних програм SPSS - v23, MS Office Excel.

Організація дослідження. В ході проведення емпіричного дослідження ми скористалися інтернет мережею, а також Google формою.

Експериментальна база дослідження: у дослідженні приймали участь 120 респондентів (78 жінок і 42 чоловіки) у віці від 45 до 60 років. Усі респонденти, що приймали участь у дослідженні, проживають на території України, тому автори дослідження вважають, що дані опитування можуть варіюватися, тобто за умов війни та постійного стресового навантаження, отримані нами результати можливо, можуть мати інші кількісні та якісні характеристики.

Практичне значення результатів дослідження. При проведенні даної експрес – діагностики за опитувальником психолог може піднімати за результатами ті питання, де партнер висловив свою незадоволеність тими чи іншими якостями

свого партнера і працювати конкретно з ними. У цілому дані за опитувальником, з метою подальшої деталізації та опрацювання, добре доповнити іншими видами досліджень.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладений на 71 сторінці і містить 10 таблиць, 11 рисунків. Загальний обсяг роботи – 100 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Шлюбні стосунки, як предмет психологічних досліджень

У навчальному посібнику Р. П. Федоренко «Психологія сем'ї» автор у повній мірі розкриває постановку проблеми сімейних взаємин та стадії шлюбу та кризові періоди подружнього життя:

«Ще на початку ХХ ст. значна частина наукових праць досліджує кризу в сімейних стосунках. На думку К. Хорні, тривале та одноманітне життя з однією й тією самою людиною нерідко робить нудними подружні відносини в цілому, а особливо сексуальні. Науковці відзначають, що більшість сімей проходить певні стадії розвитку, які в подальшому допомагають їм набути нового досвіду в спілкуванні та взаємодії один з одним. Хоч у більшості випадків усі ці стадії наслідують одна одну в майже хронологічному порядку (залицання, заручини або спільне мешкання, шлюб, продуктивний період, що включає народження й виховання дітей, кар'єрний ріст або початок власної справи, середній вік, пенсія та онуки), проте кожна із зазначених стадій може розпочатись і закінчитись раптово або тривати неймовірно довго. Іноді стадії змішуються між собою й сім'я може їх переживати паралельно. При цьому ймовірно також функціонування сімейних взаємин за відсутністю деяких стадій, які можуть узагалі не наступити в життєвому циклі сім'ї. У випадках, коли ідеться про другий шлюб і в обох партнерів є діти від першого, то стадії шлюбу мають певну відмінність. Однак кожна з них переживається з особливою напругою й труднощами, із якими доводиться стикатися більшості подружніх пар, що перебувають у повторному шлюбі. Поняття «життєвий цикл сім'ї» увели в 1948 р. Є. Дюваль і Р. Хілл. Науковці розглядали життєвий цикл сім'ї як періодичні зміни, що відбуваються в родині залежно від подружнього стажу. Нині існує чимало варіантів розподілу життєвого циклу сім'ї на етапи й періоди.

Аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел засвідчив, що як основні ознаки розмежування етапів життєвого циклу сім'ї можна виокремити

- факт наявності або відсутності дітей та їх вік;
- зміну місця дітей у сімейній структурі;
- завдання, що стоять перед сім'єю й відповідають цьому періоду;
- типові проблеми розвитку родини;
- розвиток взаємин між подружжям;
- кризи сімейного життя;
- особистісний ріст кожного члена сімейної групи .

У разі переходу з одного етапу сімейного розвитку на інший зміням піддаються:

1. структура сім'ї,
2. родинні ресурси та можливості,
3. якість сімейних взаємин,
4. діапазон відповідальності, обов'язків, активності членів родини відповідно до функцій і завдань, що виконуються сім'єю на кожному з етапів життєвого циклу.

Зміни, які відбуваються, стосуються всієї внутрішньої життєдіяльності сімейної системи, вимагають мобілізації внутрішніх ресурсів, відображаються на внутрішньо сімейному кліматі, на емоційному, психологічному само почутті членів родини, атмосфері взаємин, нерідко оцінюються й переживаються членами сім'ї як важкі, стресові. У психології такі труднощі родини прийнято вважати нормативними: з одного боку, вони призводять наростання конфліктності взаємин, зниження задоволеності сімейним життям, ослаблення згуртованості сім'ї, з іншого – сприяють примноженню зусиль членів родини, спрямованих на її збереження.»[4].

У навчальному посібнику Олесі Анатоліївни Столярчук «ПСИХОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї» у розділі «ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ СІМ'Ї» говориться:

«Сім'я є динамічною системою, що відображає зміни суспільства.

Прогресивна динаміка сучасної сім'ї супроводжується рядом об'єктивних і суб'єктивних труднощів, на тлі яких є актуальною потреба в соціально-психологічному вивченні шлюбу та родини. Виокремлення закономірностей їх розвитку сприяє наданню кваліфікованої допомоги вже існуючим сім'ям, а також оптимізації процесу їх створення людьми. Це завдання покликана вирішувати сімейна психологія, яка є ваговою галуззю знань в межах наукового вивчення питання шлюбно-сімейних взаємин.

Сімейна психологія – галузь психологічної науки, предметом вивчення якої є закономірності функціонування сім'ї, прояви і механізми шлюбно-сімейних відносин

Попри складність завдань, що стоять перед сімейною психологією (наприклад, виявити мотиви вступу до шлюбу, встановити причини сімейного неблагополуччя, визначити, наскільки людина здатна пристосуватися до внутрішньо-сімейної ситуації або змінитися), натепер розроблена велика кількість стандартизованих і проєктивних методів, які дозволяють з високим ступенем достовірності вивчати психологічні особливості родини» [5]

М.П. Лукашевич у навчальному посібнику «СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА» зазначає:

«Сім'я є одним з фундаментальних інститутів суспільства, надає йому стабільність і здатність заповнювати населення в кожному наступному поколінні. Протягом свого життя людина входить до складу безлічі самих різних груп - у групу однолітків або друзів, шкільний клас, трудовий колектив, спортивну команду – але лише родина залишається тією групою, яку людина ніколи не залишає.

Тому коли говорять про найважливіші соціальні інститути, то в числі перших називаємо сім'ю. Сім'я – головний інститут суспільства. У свою чергу інститут сім'ї включає безліч більш приватних інститутів, а саме інститут шлюбу, інститут споріднення, інститут материнства і батьківства, інститут власності, інститут соціального захисту дитинства та опіки...та інші.

Шлюб – інститут, який регулює відносини між статями. У суспільстві сексуальні відносини регулюються комплексом культурних норм. Звичайно,

статеві відносини можуть відбуватися поза шлюбом, а сам шлюб може існувати і без них. Однак саме шлюб в людському суспільстві вважається єдиною прийнятною, соціально схваленою та закріпленою законом формою сексуальних стосунків подружжя.

У ході культурно-історичного розвитку змінювалися як форми сімейно-шлюбних відносин, так й сам зміст цих відносин, зокрема, між чоловіком і дружиною. З виникненням моногамії це зміна більшою мірою мала якісний характер. Сім'я є необхідним елементом соціальної структури людського суспільства, важливим інститутом соціалізації особистості.

Негативні тенденції розвитку сучасної сім'ї (збільшення кількості розлучень за психологічними мотивами, зменшення народжуваності, рольове перевантаження подружжя та ін.) викликають занепокоєння фахівців різних галузей науки, а також актуалізують практичні соціально- психологічні дослідження закономірностей функціонування сучасної сім'ї, ефективних форм і методів психологічної допомоги сучасному подружжю.»[6].

Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. у 'навчальному посібнику "Психологія сім'ї» продовжують освітлювати цю тему:

У ХІХ ст. з'являються емпіричні дослідження емоційної сфери сім'ї потягів і потреб її членів (перш за, все роботи Фредеріка Ле Пле). Сім'я вивчається як мала група з притаманними їй життєвим циклом, історією виникнення, функціонування і розпаду. Предметом дослідження стають почуття, пристрасті, розумове і моральне життя. В історичній динаміці розвитку сімейних відносин Ле Пле констатував спрямованість патріархального типу сім'ї до нестабільного, з розрізненим існуванням батьків і дітей, з послабленням батьківського авторитету, котрий спричиняє дезорганізацію суспільства.

Далі дослідження взаємовідносин у сім'ї концентруються на вивченні взаємодії, комунікації, міжособистісної згоди, близькості членів сім'ї у різних соціальних і сімейних ситуаціях, на організації сімейного життя і факторах стійкості сім'ї як групи (роботи Ж. Піаже, З. Фрейда та їх послідовників).»[7].

Журнал «СОЦІОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ, МЕТОДИ, МАРКЕТИНГ» за

2022/1 охоплює це питання так :

«Останніми десятиріччями з'явилося багато наукових досліджень і нових ідей стосовно сім'ї як соціально-психологічного феномену. Ця тема активно опрацьовується серед сучасних західних і українських психологів, психотерапевтів, психіатрів: Г. Бейтсон, К. Маданес, С. Мінухін, В. Сатір, М. Сельвіні-Палазолі, Ф. Сімон, П. Пегг, Дж. Хейлі, А. фон Шліппе, Й. Швайцер, О. О. Бодальов, А. Я. Варга, Ю. Б. Гіппенрейтер, Т. В. Говорун, О. Б. Добрович, В. С. Заслужнюк, О. І. Захаров, Е. Г. Ейдемільер, Н. Ю. Максимова, В. С. Мухіна, А. Семиченко, В. В. Столін, К. Седих, Г. Т. Хоментаскас, В. В. Юстицькіс та інші.

Сім'я є об'єктом ретельного наукового аналізу дослідників з різних психологічних галузей. Особлива увага сучасних досліджень приділяється родині як етіологічному й патогенетичному чинникові неврозів, психосоматичних і сексуальних розладів (Е.Г. Ейдемільер, Г.С. Кочарян, О.С. Кочарян, В.В. Столін, І.А. Семьонкіна, В.В. Юстицькіс). Дослідження психологічної готовності до шлюбних стосунків, особливостей статевої диференціації в умовах сучасної сім'ї, причин і механізмів порушень функцій сім'ї, загальних тенденцій розвитку української сім'ї є важливою основою для розширення психодіагностичних і психокорекційних методів сімейного консультування й психотерапії (М.І. Алексєєва, О.Ф. Бондаренко, Т.В. Буленко, Л.Ф. Бурлачук, Т.В. Говорун, Т.А. Демидова, А.А. Денисенко, Л.В. Долинська, О.Б.Кізь, О.М. Кікінеджи, З.Г. Кісарчук, О.Я. Кляпець, С.Д. Максименко, М.І. Мушкевич, Т.М. Титаренко)»[8].

З курсу лекцій по Психології ми можемо почерпнути таке: « При вивченні сім'ї затвердилися такі підходи, як еклектичний, проблемний та факторний.

Еклектичний підхід. Його представники намагаються вирішити проблеми вивчення сім'ї шляхом об'єднання підходів різних шкіл у загальну діагностичну схему та пов'язати аналіз і корекцію різнобічних аспектів життєдіяльності сім'ї [5].

Під час розробок діагностичних схем у фокус уваги направляється на питання, яку саме інформацію про сім'ю і в якій послідовності повинен отримати спеціаліст під час дослідження. Усі схеми даного типу націлюють на отримання

двох видів даних про сім'ю. По-перше, свідчення про сім'ю, які потрібні в роботі з нею, незалежно від того, яка сім'я і з якою метою досліджується. По-друге, це свідчення про окремі аспекти функціонування сім'ї, які найбільш важливі для надання психологічної допомоги. Наприклад, до цього підходу належить відома модель Мак-Мастерса, яка орієнтує фахівців на вивчення шести аспектів функціонування сім'ї. Ця схема дає програму первинного дослідження сім'ї, особливо у випадках, коли існують припущення щодо порушення аспектів функціонування сім'ї:

- здатність вирішувати проблеми,
- комунікації в сім'ї,
- сімейні ролі,
- афективна чуйність,
- афективна залученість,
- контроль над поведінкою наявності порушень тих або інших аспектів її життєдіяльності.

Проблемний підхід. Наприклад, ми можемо проаналізувати як саме функціонує сім'я. Або ми можемо розібратися, які є типові «слабкі місця» сім'ї.

Типовою є діагностична схема «трьохосьова класифікація проблемних сімей», яка розроблена американськими психотерапевтами В. Тзенк та Мак Дермотт. За першою віссю визначається порушення у розвитку сім'ї, сукупність труднощів, що відображають етапи розвитку будь-якої сім'ї. Друга вісь визначає порушення сімейних підсистем, дисфункцію у подружніх стосунках, у підсистемах «батьки-діти», «брати-сестри». Третя вісь визначає порушення функціонування сімейної групи порушення інтеграції в сім'ї її яленів або порушення у взаємовідношеннях сім'ї з навколишнім світом. Таким чином, аналізуються співвідношення сімейних проблем.

Факторні моделі сім'ї. До них відносяться діагностичні схеми загальні параметри яких виявляються шляхом факторного аналізу - методи математичної статистики, що дає змогу «економічно описати» об'єкт, та виявите такі його характеристики, які дозволяють отримати максимально повну інформацію про

нього. Прикладом такого підходу може виступати кругова модель Д. Олсона. У цій моделі визначені два фактори, що найповніше характеризують будь-яку сім'ю - сімейна згода та адаптованість.

Члени сім'ї обмінюються численними потоками емоцій різної інтенсивності, кожний із яких за відповідних обставин породжує течії; Стиль емоційних зв'язків між будь-якими двома членами розвивається самостійно, хоча постійно перебуває під впливом і емоційних міжособистісних стосунків у сім'ї. Мінливе багатобарв'я різнонаправлених потоків емоцій визначає перемінну, насичену відтінками емоційного досвіду «сімейну атмосферу», на фоні розвивається особистість та формуються соціальні патерни реагування дитини. Отже, характер дитини визначається процесами, через які повністю або частково приймає чи відкидає сімейну атмосферу»[9].

Щоб знайти оптимальне рішення подібних проблем, потрібно мати знання того, як розвиваються такого роду конфлікти. Щоб виробити вірну лінію поведінки в подібних конфліктних ситуаціях, дуже корисно знати, що таке подружні конфлікти і як люди приходять до згоди. З практичної точки зору актуальність роботи не менше значна. Існує безліч досліджень з виявлення причин конфліктів в сім'ях. Метою даного дослідження є розгляд впливу саме індикаторів дисгармонії: конфліктність, напруженість, агресивність і відчуженість на виникнення конфліктів між подружжям.

«Основні психологічні проблеми сім'ї відображено в роботах В.А. Волкової, В. А. Семиченко, Б. Г. Херсонського. Проблеми адаптації та сумісності в сім'ї вивчали А. М. Обозова, В. А. Сисенко, Р. П. Федоренко. У роботах Ю. Є. Альшиної, Т. В. Буленко, С. В. Дворяк, С. В. Ковальова, Н.В. Самоукиної здійснюється аналіз психологічних ресурсів, які є механізмами функціонування сім'ї, дослідження кризових періодів в розвитку сім'ї та чинників, що їх зумовлюють. При цьому проблемою сімейних конфліктів займалися такі вчені як А. М. Трапезнікова, В. Юстіцкий.

Психологічний аналіз сім'ї як соціальної групи передбачає також вивчення ціннісних орієнтацій подружжя, які є одним із чинників, що регулює взаємини

подружжя. Проблемам цінностей та ціннісних орієнтацій присвячувалися роботи О. М. Власенко, Л. О. Коберник, Ю. Н. Кузнецової, О. Л. Музики тощо. Особливості формування ціннісної сфери подружжя в своїх працях висвітлювали Л. В. Долинська, О. Е. Лобашова, А. Г. Харчев. В даний час різко підвищується число розлучень і повторних шлюбів. Але ж не варто забувати, що сім'я - це основний осередок суспільства. Дана проблематика носить не тільки міжособистісний характер, а й соціальний. Тому дослідження в цій області представляють великий практичний інтерес.»[5].

1.2. Кризи сімейних стосунків

Сімейні кризи – складні періоди, через які проходить кожна сім'я.

Лікар філологічних наук, діяч альтернативної медицини, творець та керівник навчально-оздоровчого центру «Храм здоров'я» Юрій Андрійович Андреев дав наступне визначення: « Сімейні кризи – це закономірний процес. Адже сім'я - це система, яка існує і розвивається по своїх законах. Сім'я- це живий організм, який має свої задачі і етапи розвитку, поступово проходячи через певні перехідні стани.»

Важливо зрозуміти, що кризи в житті будь-якої сім'ї це нормально і не треба їх лякатися. Так, це тяжкий перехідний стан і треба навчитися його переживати. Адже найчастіше ці перехідні стани супроводжуються гострими переживаннями і емоційними стресами. Кожна сім'я, навіть найміцніша та найщасливіша, переживає кризи, які страшні лише в тому випадку, якщо немає практики конструктивного виходу з них.

«Сімейні кризи – це своєрідні стреси, які можуть зміцнити сім'ю, а можуть і сприяти її руйнації. Помилкою було б вважати, що лише прикрощі та драматичні події можуть спровокувати сімейну кризу. Радісні події можуть потрясти сім'ю не менше. Тому практично рівнозначні за ступенем впливу одруження та розлучення, народження та смерть члена сім'ї, різке зменшення й збільшення доходів, закінчення школи, вступ у вуз і провал на вступних і т.д. Сім'я не буде знати що таке криза лише в тому випадку, якщо буде досить гнучкою системою»[14].

У кризові моменти потрібно бути готовим до зміни правил, кордонів, ролей членів сім'ї, перерозподілу обов'язків. Усім членам цієї системи важливо вміти домовлятися і дотримуватись договору. Криза змушує кожного члена сім'ї, навіть дітей, у чомусь змінитися, набути нової якості, відчутти пережити усвідомити певні зміни, відмовитись від стереотипної поведінки, зробити свідомий вибір щодо нового досвіду для розвитку сім'ї.

За якими симптомами можна визначити, що сім'я вступає у кризу?

Симптом це те що займає певне місце в сімейній системі. А в залежності від симптому формується і симптоматична поведінка. Одним з початкових етапів кризи є загострення банальних протиріч в сім'ї. Це може бути щось зовсім просте, приміром, хто сьогодні купить хліб на вечерю. А за ним тягнеться уся решта. Згодом, це поширюється на весь діапазон стосунків і виникають гострі моменти в комунікації. Непомітно для себе сім'я набуває конструкцію : "Жодного дня без конфлікту". Так починає хворіти комунікація (спілкування). Варто знати, що якщо хоча б один член сім'ї створює, переживає внутрішній конфлікт, з часом в нього втягуються усі решта. Адже сім'я - це система. Внутрішні переживання кожного передаються іншим членам родини. З часом усі втягуються у конфлікт. Старі способи спілкування, комунікації стають неефективними. Криза поглиблюється. В результаті в одного з подружжя виникає незадоволення шлюбом. Несприйняття своєї половинки. На індивідуальному рівні виникає відчуття нерозуміння, безвиході, марності зусиль аби змінити ситуацію.

Ознакою кризи є щоденні сварки, взаємні звинувачення, відсутність сексу. Коли один з партнерів віддаляється від вирішення проблем, а інший навпаки добровільно звалює усі проблеми на свої плечі. Важливо зрозуміти, аби подолати кризу найперше треба розібратись в своїх власних почуттях і бажаннях на даному етапі життя. А людська природа така, що кожен чинить опір до змін.

Присутній суб'єктивізм: «Нехай щось або хтось зміниться, лише мене не чіпайте». З часом, усе стане як завжди, головне аби я не мінялась (мінявся). Це небажання до змін перекидається між іншими членами родини. Діти це підсистема в сім'ї. І вони так само включені в переживання дорослих. Якщо між дітьми

виникають непорозуміння, (чи єдина дитина в сім'ї різко змінює поведінку), часто починає хворіти, то для батьків це має бути сигналом, що не все гаразд у їхніх відносинах. Таким чином, дитина несвідомо просто хоче переключити увагу батьків з їх проблемних стосунків на себе. Якщо пара у перший рік сімейного життя не навчилася вирішувати певні проблеми, непорозуміння, то їй дуже важко перейти на наступний етап. Бо сім'я не має досвіду як це робити і невирішені задачі однозначно будуть гальмувати наступні стадії розвитку. Сімейне життя перетвориться у суцільну кризу. І добре якщо пара звернеться до спеціаліста.

«Чи для виходу з кризи виправдані будь-які засоби? Наприклад, коли жінка зважується на народження другої дитини, сподіваючись таким чином направити розвиток сім'ї в інший бік? На жаль, це відтягне увагу з проблеми тимчасово. З часом настане повторення, загострення» [15]

Це означає лише одне- закритість до змін. Доведеться знову переживати свій кризовий етап.

Чи можна за поведінкою дітей визначити чи є в сім'ї проблеми? Діти- це лакмусовий папірець відносин у сім'ї. Діти завжди перетягують на себе увагу аби відволікти батьків від конфліктів. Для самих дітей це несвідоме рішення. Найпростіший спосіб- це соматичне переживання неприємних емоцій- хвороба. Далі діти починають погано вчитися. Якщо дітей кілька вони не можуть порозумітися. Між ними часті сварки, вони б'ються між собою. І що, головне такі діти часто похмурі, розгублені.

За даними методичної розробки практичного заняття з сімейної психології по темі «Динаміка шлюбно-сімейних стосунків. Життєвий цикл сім'ї. Кризові періоди в розвитку сім'ї» «сім'ї розрізняються за стадією становлення :

- молоді (до 9 років), яким у психологічному аспекті є істотним ставлення подружжя один до одного і до спільного сімейного життя;
- середні (10—19 років), у яких стабільні сімейні стосунки, з усталеним розподілом ролей, обов'язків, наявністю дітей, що підрости і є відносно самостійними;
- зрілі (понад 20 років), в цьому періоді характерне зростання значущості

подружніх стосунків, зокрема завдяки набуттю дітьми самостійності і незалежності.

Більш розгорнуту картину циклів сімейного життя можна подати з урахуванням «історичності» сім'ї, коли виокремлюють такі фази сімейного життя [1]:

- залицяння;
- життя без дітей (від початку проживання разом до народження першої дитини);
- експансія (від народження першої дитини до останньої);
- стабілізація (період виховання дітей до того моменту, коли перша дитина залишає сім'ю);
- діти назавжди залишають батьківський дім;
- “порожнє гніздо” (батьки після від'їзду дітей);
- хтось із подружжя залишається один після смерті іншого.

Таке виокремлення фаз сімейного життя відбиває певні проблеми сім'ї, властиві кожній з фаз.

Так, для фази залицяння у вітчизняних умовах характерне те, що багато молодих людей у цей період продовжують жити з батьками. Відсутність досвіду самостійного, фінансово незалежного життя, житлові проблеми в поєднанні з лібералізацією сексуальних стосунків можуть спричинитися до відмови молоді від шлюбу, поширення альтернативних форм шлюбу, підвищення рівня позашлюбної народжуваності чи (через бажання звільнитися від опіки батьків) передчасного шлюбу.

Фаза життя без дітей характеризується прагненням визначити правила, за якими вони будуватимуть власну сім'ю, розподілити обов'язки, узгодити інтереси, звички, визначити цінності, сексуальні схильності, правила стосунків з родичами. Усе це утруднюється через інфантилізм значної частини молоді (невміння виконувати сімейні обов'язки, залежність від батьків). Вік вступу в перший шлюб знизився, а соціальне дозрівання людини подовшилося, тому будувати сім'ю найчастіше доводиться недостатньою мірою соціально й особистісно зрілим

людям.

Зниження шлюбного віку позначається на фазі народження дітей у сім'ї (експансії). Оскільки старше покоління перебуває в активному періоді власного особистого, соціального і професійного життя, постає проблема молодих бабусь і дідусів і їхніх стосунків з дітьми.

Крім позитивних аспектів, пов'язаних з народженням і вихованням дітей, сім'ям у цьому періоді властиві напруженість бюджету, дефіцит часу, значне обмеження можливостей відпочинку, дозвілля, складність поєднання домашніх обов'язків із трудовою діяльністю, накопичення фізичної і психічної втоми. Постає проблема перебудови функціонально-рольової структури сім'ї, емоційних і духовних стосунків, сформованих на більш ранніх стадіях її становлення.

На думку багатьох дослідників, фаза стабілізації сім'ї є найскладнішою і проблемною для всіх членів сім'ї, що зумовлено, з одного боку, кризою середнього віку батьків, а з іншого – кризою підліткового віку дітей. Гострота кризи багато в чому визначається тим, наскільки успішно були вирішені проблеми на попередніх фазах життєвого циклу сім'ї. Якщо ці проблеми не були вирішені, стосунки в сім'ї на цій фазі можуть характеризуватися недостатньою згуртованістю, емоційною близькістю, наявністю сексуальних проблем подружжя, неадекватних способів взаємодії один з одним і з дітьми.

Фаза, коли діти залишають батьківський дім, характеризується порушенням звичних правил і стереотипів взаємодії. У цьому разі постає проблема наповнення взаємин подружжя новим змістом, що компенсувало б емоційні втрати, пов'язані з віддаленням дітей від сім'ї. Іноді вирішення цієї проблеми ускладнюється через суперечності, що витіснилися у зв'язку з народженням і вихованням дітей, але актуалізувалися на фазі “порожнього гнізда”.

Остання фаза життєвого циклу сім'ї настає тоді, коли помирає один із подружжя. У цьому разі другий з подружжя, як правило, часто приєднується до сім'ї дітей як бабуся чи дідусь, що вимагає від дітей адаптації до зміни структури сім'ї.

У цей період можуть виникати конфлікти між поколіннями, проблеми, пов'язані з наглядом за літньою людиною, часто ускладнені її хворобами.

Кожна фаза життєвого циклу сучасної сім'ї характеризується специфічними особливостями, зумовленими тенденціями її розвитку і пов'язаними з такими об'єктивними причинами, як науково-технічний прогрес, урбанізація, міграція населення, розвиток засобів масової інформації, емансипація тощо. Наведемо схему класифікації етапів розвитку сім'ї за В.А. Сисенко (Рис.1.1), за Г. Навайтісом (Рис. 1.2) та Д. Леві (Рис. 1.3).»[1]

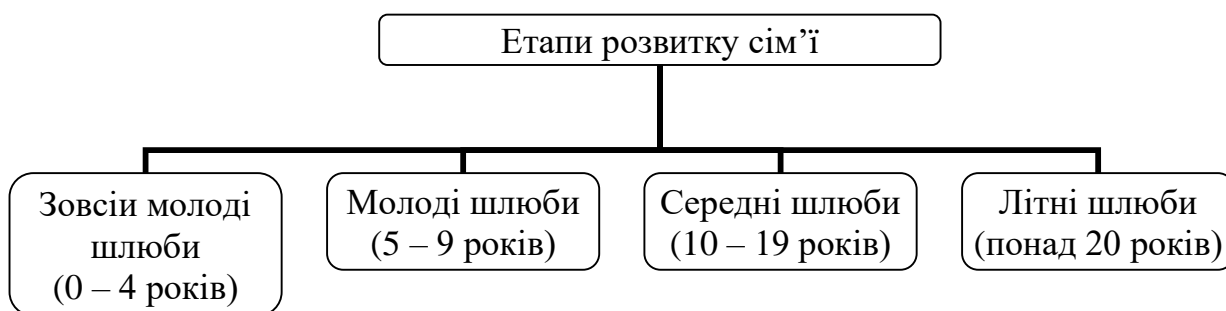

Рис. 1.1. Класифікаційна схема етапів розвитку сім'ї за В.А. Сисенко

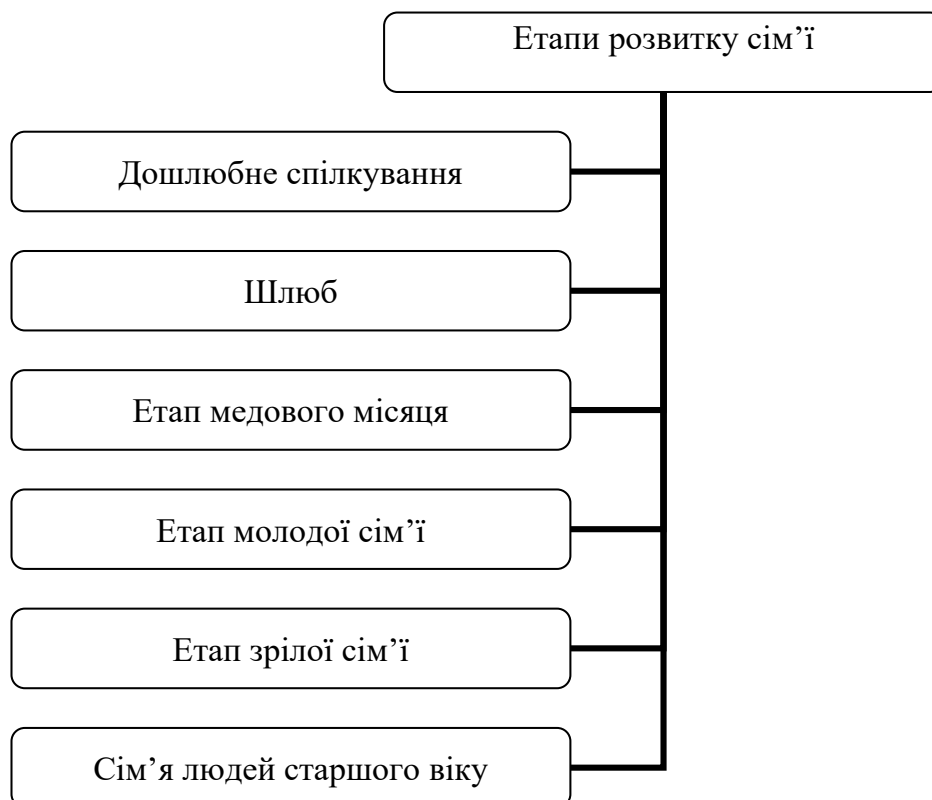

Рис. 1.2. Класифікаційна схема етапів розвитку сім'ї за Г. Навайтісом

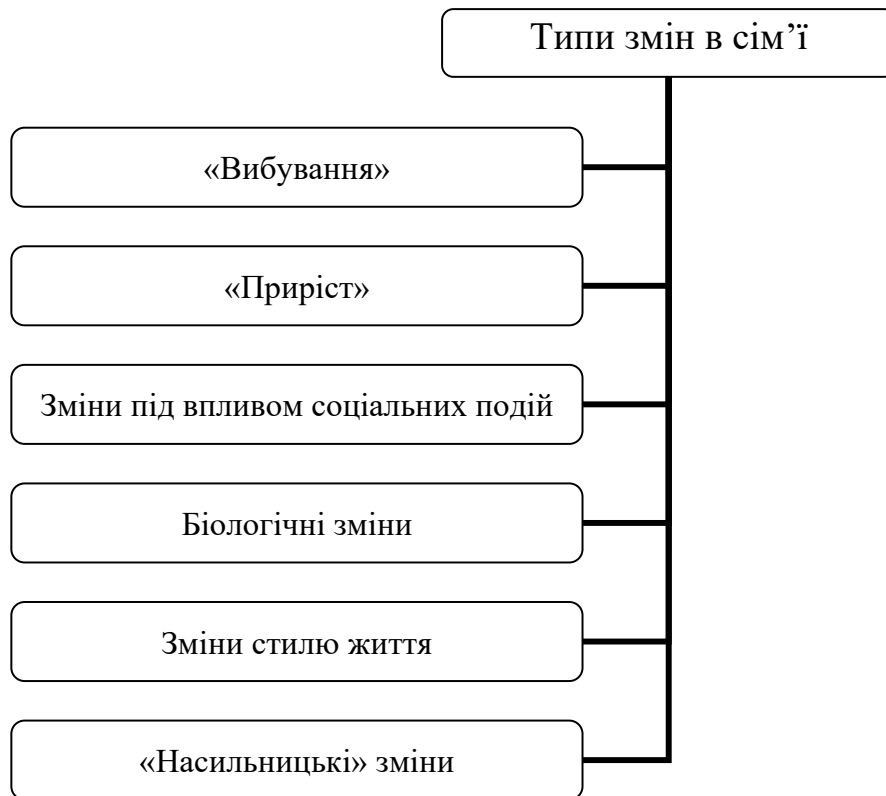

Рис. 1.3. Класифікаційна схема типів змін в сім'ї за Д. Леві [1]

«Кожен з етапів життєвого циклу сім'ї характеризується специфічними стресами й труднощами, що виникають як наслідок нормативних змін у сімейній структурі. Тому дослідників цікавили саме нормативні труднощі, випробовувані членами «умовно благополучної» повної родини на трьох етапах життєвого циклу:

- молода сім'я без дітей;
- сім'я з дітьми-підлітками;
- сім'я на стадії «порожнього гнізда» [16].

Охарактеризуємо більш детально основні стадії розвитку сімейних взаємин : «Початковий етап (стадія залицяння або спільне мешкання) насправді має небагато спільного зі справжнім сімейним життям: пара перебуває в піднесеному настрої, закохані мріють про спільне майбутнє, проблеми, із якими стикаються, здаються несерйозними. Час, який закохані проводять разом, минає швидко та весело, оскільки коло обов'язків ще не визначено [36].

Наступний етап – заручини – домовленість про спільне життя або шлюб. У цей час на перший план виходять питання кар'єрного росту й роздуми про спільних

дітей. Партнери починають порівнювати минулі стосунки з теперішніми. Найчастіше наступною стадією є безпосередньо шлюб, характерна особливість якого – як правило, народження дітей, що супроводжується радістю та щастям, за якими часто приходять емоційна напруга й стреси. Вплив народження дитини на партнерів несподіваний для обох. Подружній парі на цій стадії потрібно пристосуватися до нового життя та пройти повну реорганізацію. Із народженням дитини і її зростанням подружжя приділяє їй більше часу, ніж один одному. З'являються певні розбіжності у вихованні дитини, тому що кожен із батьків уявляє модель виховання по-своєму, відповідно до моделі виховання в батьківській сім'ї. Зазвичай, до появи дитини молоді батьки не обговорюють виховних аспектів, тому часто навіть не припускають, що з цього приводу думає їхній партнер. Іншою є ситуація в сім'ях, де немає дітей. Партнери приділяють усю увагу один одному, зіштовхуючись при цьому з низкою питань, пов'язаних саме з відсутністю дітей. Важливу роль при цьому відіграє й те, що модель їхньої родини значно відрізняється від тих сімей, де є діти. У період середнього подружнього віку всі родини, зазвичай, переживають складний період. На цій стадії сім'я оцінює все те, чого вдалося досягти за всі сумісно прожиті роки, і переосмислюють заново свої сімейні цінності.

Наявність у сім'ї дітей підліткового віку вносить додаткову напругу у взаємини, оскільки батькам потрібно впоратися не лише зі своїми, а й із підлітковими проблемами (боротьба за незалежність, небезпека вживання спиртних напояв, паління, вплив наркотиків, можливість потрапити в погану компанію).

Коли діти досягають статевої й соціальної зрілості, то покидають батьківський дім і батькам доводиться знову перебудовувати своє життя та вчитися спілкування один з одним. Цей період супроводжується відчуттям втрати, тому що діти, про яких раніше потрібно було піклуватися, уже залишили батьківську оселю.

Сімейна пара виходить на пенсію – остання стадія життєвого циклу родини. Одні йдуть на пенсію із задоволенням, оскільки знають, що матимуть більше свободи, часу на онуків й улюблені справи. Для інших цей період може бути

важким та депресивним і символізувати завершення діяльності, корисної для суспільства. Перспективи хвороби, можливість втрати партнера, із яким провели все життя, смерть – це найбільші стреси, які може відчувати людина в цей період.

Деякі пари втрачають сенс життя з виходом на пенсію, особливо це стосується людей, які виходять на заслужений відпочинок не за власним бажанням, а з примусу. Отже, на різних стадіях життєвого циклу в кожній сім'ї виникають свої утруднення, із якими вони намагаються впоратися по-своєму.

Кожна зі стадій, за умови вдалого її проходження, приносить партнерам певний досвід і мудрість, яким вони повинні поділитись у подальшому зі своїми дітьми й онуками. Труднощі можуть виникати в кожній зі сфер сімейного життя: у сфері подружніх взаємин, дитячо-батьківських стосунках, сиблінгових взаєминах, у сфері взаємодії сім'ї із соціумом, у господарсько побутовій сфері, в інтимно-сексуальній та репродуктивній сферах тощо. Складні періоди й стреси, пережиті родиною, перевіряють сімейну систему на міцність, життєстійкість і здатність відновлювати сили після перенесеної напруги. Але, накопичуючись і перекриваючи одне одного, сімейні труднощі можуть деструктивно впливати на внутрішньо сімейний клімат, призводити до ситуації ризику для благополуччя й здоров'я сім'ї. У процесі розвитку шлюбно-сімейних взаємин психологи ви діляють періоди спаду в стосунках, які характеризуються наростанням почуття незадоволеності один одним. У подружжя виявляються розбіжності в поглядах, частішають сварки, виникає мовчазний протест, відчуття обманутих надій і докорів. Подібні ситуації отримали назву кризових періодів у шлюбі. В основі сімейної кризи лежать певні закономірності розвитку родинних взаємин. Тому не слід шукати причину, що призвела до виникнення певної ситуації, у поведінці чи вчинку одного з членів сім'ї або шлюбних партнерів, а враховувати наявні закономірності, коректуючи відповідно до них свою поведінку. У кризовій ситуації насамперед потрібно проявляти терпіння, уникати необачних рішень і вчинків. Виділяється кілька таких періодів або спадів у взаєминах, які не всі сім'ї спроможні успішно подолати. Вони можуть настати у перші дні після одруження; через 2–3 місяці подружнього життя; через шість місяців; через рік; після народження першої

дитини; на 3–5-му та 7–8 роках спільного життя; через 12 років сімейного життя; через 20–25 років. Вищевказані періоди сімейних криз розглядаються умовно, оскільки переживаються вони не всіма родинами. При цьому слід мати на увазі, що перехід сім'ї з однієї стадії подружнього життя на іншу часто супроводжується виникненням кризових ситуацій. Будь-яка природна подія в житті родини (шлюб, народження дитини, початок відвідування дитиною школи, хвороба одного з членів сім'ї тощо), зміни в родині чи в її структурі, викликані цими подіями, незмінно породжують ті або інші проблемні ситуації, вимагають прийняття відповідних рішень, мобілізації для цього необхідних ресурсів. Для характеристики таких проблемних ситуацій, викликаних переходом з однієї стадії життєвого циклу на іншу, американська дослідниця Рона Рапопорт увела поняття «нормативного стресу», або «нормальної кризи». Вона зазначала, що в нормальному розвитку сім'ї існують певні моменти, названі «точками незворотності», які є кордонами між стадіями життєвого циклу й мають критичне значення для розвитку родини. Вони ведуть або до вирішення кризи та подальшого розвитку сім'ї, або до ускладнення ситуації, сімейної дезадаптації й подальшого розпаду родини» [17]. «Безсумнівний інтерес викликають дослідження чеських учених [Plzak M.,1973; Kratochvil S.,1985], які в розвитку подружніх взаємин виділяють два закономірних (нормативних) критичних періоди. Саме в ці періоди найбільш часті розлучення, повторний шлюб, який, як потім з'ясовується, теж «був помилкою». Уникати таких криз, як правило, не можна, але керувати ними, їх перебігом в інтересах подальшого зміцнення сім'ї цілком можливо [38].

Перший кризовий період настає між 3-м і 7-м роками подружнього життя й триває в сприятливому випадку близько одного року. Провідну роль у цьому випадку відіграють зникнення романтичних настроїв, контраст у поведінці партнера в період закоханості та в повсякденному сімейному побуті, зростання розбіжностей у поглядах на окремі речі, почастищення проявів негативних емоцій, зростання напруги в стосунках, почуття незадоволеності тощо.

Другий кризовий період може настати приблизно між 13 і 23 роками спільного життя.

Ця криза менш глибока, але більш тривала за часом, ніж перша (може тривати протягом декількох років). Вона збігається з відомою у віковій психології «кризою середини життя». Ближче до сорока років людина починає виразно відчувати розбіжність між своїми мріями, життєвими планами та ходом їх здійснення. Криза середини життя – важке випробування й для сім'ї. Своєю особисту неспроможність багато зрілих індивідів (особливо чоловіків) намагаються мотивувати тим, що сімейні турботи та проблеми не дали змогу їм реалізувати себе сповна, тому що багато зусиль і часу віддавалося сім'ї й дітям. У таких випадках вихід у самостійне життя дітей порушує сімейну рівновагу. Нерідко подружжя, яке прожило разом два десятки років, виростило дітей, оглядаючись на своє сімейне становище, із подивом виявляють, що стали чужими людьми, та приймають рішення про розлучення. На думку відомого сімейного терапевта В. Сатир, сім'я в міру зростання кожного її члена, повинна пройти десять основних кризових етапів, які супроводжуються підвищеною тривожністю, вимагають підготовчого періоду й подальшого перерозподілу душевних і фізичних сил [61]:

1. Зачаття, вагітність та народження первістка. Шлюб як взаємини певною мірою егоїстичні переростає в сім'ю із взаєминами альтруїстичними. Відбувається зміна рольової структури сім'ї.

2. Початок освоєння дитиною людської мови, що вимагає серйозної праці батьків.

3. Налагодження стосунків дитини із зовнішнім середовищем, найчастіше в школі, що передбачає, насамперед, необхідність адаптації дітей і батьків до ситуації, коли в сім'ю проникають елементи шкільного, «вуличного» світу.

4. Вступ дитини в підлітковий вік, труднощі віку, можливі конфлікти з батьками.

5. Дорослішання дитини, залишення родинного «гнізда» в пошуках самостійності, незалежності приймаються батьками іноді як період утрати (синдром «спорожнілого гнізда»).

6. Одруження дорослих дітей, входження в сім'ю нових членів (невістка, зять, онуки); проблеми у взаєминах із ними.
7. Настання клімаксу в житті дружини.
8. Зниження сексуальної активності в чоловіків.
9. Становлення батьків бабусями та дідусями.
10. Період занепаду: відхід із життя подружжя.

Отже, перехід від однієї стадії життєвого циклу до іншої та розв'язання суперечностей між новими завданнями ставить перед сім'єю нові цілі й вимагає структурно-функціональної перебудови, уключаючи зміну в ієрархії функцій сім'ї, розв'язання питання про верховенство та лідерство й розподіл ролей. Успішність вирішення криз переходу забезпечує ефективне функціонування сім'ї, її гармонійний розвиток.[6].

Порушення функціонування сім'ї

«Унаслідок різноманітних обставин можуть відбуватися різні порушення функцій сім'ї. Існує значна кількість факторів, які можуть сприяти подібним порушенням: особливості особистості членів родини, характер взаємин між ними, певні умови життя сім'ї та ін. Е. Г. Ейдеміллер і В. Юстицкіс зауважують, що досить важливими характеристиками родини є не лише її функції, а й структура та динаміка.

На думку авторів, структура сім'ї включає чисельність і склад родини, а також сукупність взаємин між її членами. Аналіз структури сім'ї дає змогу виділити такі родини, де керівництво й організація всіх її членів зосереджені в руках одного члена сім'ї. Відмінною може бути структура родини й стосовно того, як у ній розподілено обов'язки: більшість із них виконуються одним із членів сім'ї чи обов'язки розподілені рівномірно [83]. За визначенням науковців, порушення структури родини – це такі особливості структури, які утруднюють чи перешкоджають виконанню сім'єю її функцій. Із цієї причини порушенням структури взаємин у родині слід визнати сімейний конфлікт, який є перепорою у виконанні родинною її різноманітних функцій [83]. Унаслідок розлучення подружжя, наприклад, може виявитися порушеною емоційна функція сім'ї: дитина

не отримує емоційної підтримки батька чи отримує, але недостатньо. Отже, для успішного розвитку шлюбу суттєве значення має функціонально-рольова структура сімейних взаємин. Сучасні норми шлюбно-сімейних стосунків передбачають диференційований спосіб побудови функціонально-рольових взаємин у родині й гнучкий розподіл обов'язків між її членами.

Рольові та функціональні взаємини в сім'ї встановлюються на основі «набутих» критеріїв, таких як особисті нахили, здібності, досвід, бажання, добровільна згода, міра зайнятості у виробничій сфері тощо.

Робер і Тільман стверджують, що в сім'ї існують сили згуртування, що чинять опір зміні структури, і сили розпаду, які призводять до змін. Рівновага існує в тому випадку, якщо сили згуртування переважатимуть над силами розпаду [81]. На думку В. А. Сисенко, стійкість чи нестабільність шлюбу залежить від задоволення потреб партнерів. Науковець вважає, що для стабільності шлюбу значущим є не лише задоволення матеріального становища подружжя, а й емоційно-психологічних потреб. При цьому він зауважує, що емоційно-психологічна стабільність шлюбу залежить від міри задоволення потреб у взаємодопомозі та психічній підтримці, взаєморозуміння, задоволення почуття власної гідності, відчуття, своєї значущості, важливості. Якщо один із партнерів відчувається ущемленим, то це породжує низку негативних реакцій проти партнера й певною мірою переходить у незадоволену потребу в ласці, ніжності, турботі. Психічне відчуження між партнерами починається із заниженої оцінки, критичних зауважень стосовно особистості партнера. Отже, порушуються душевна гармонія, відчуття власної значущості й цінності для іншої людини. Подібні обставини призводять до того, що в сім'ї один чи обоє партнерів відчувають психічний дискомфорт, у них зникає почуття підтримки, солідарності, захищеності [65]. Отже, ті чи інші незадоволені потреби партнерів чи крайньою мірою одного з них часто є причинами конфліктів і призводять до шлюбно-розлучних ситуацій. Серйозні конфлікти чи розлучення свідчать про те, що в розвитку шлюбу настала особлива фаза, на якій між партнерами утворилася дисгармонія при задоволенні певних потреб. При цьому один із партнерів блокує чи робить неможливим задоволення

сумісних потреб» [6].

«Вивчення мотивів розлучень за даними шлюбно-розлучних процесів привело до створення різноманітних їх класифікацій різними науковцями. Під мотивами, як правило, розуміють різні умови й обставини, що призвели до розлучення. Сильно варіюється число та важливість мотивів. Прикладом класифікації мотивів розлучень може служити класифікація Н. Р. Юркевич:

1. невідповідність (несумісність) характерів;
2. порушення подружньої вірності;
3. погані взаємини з батьками (втручання батьків й інших родичів);
4. пияцтво (алкоголізм);
5. вступ до шлюбу без любові або легковажне прийняття рішення про створення сім'ї;

6. засудження партнера до позбавлення волі на тривалий термін. За вказаними мотивами розлучень часто приховані більш вагомі й серйозніші розбіжності між подружжям. Матеріали шлюбно-розлучних процесів найбільш достовірні в тих частинах, які свідчать про такі факти, як пияцтво та алкоголізм чоловіка, зрада, створення іншої сім'ї, роздільне мешкання з об'єктивних причин, так звані «дистантні» сім'ї.

Суб'єктивні причини розлучень завжди дуже різноманітні. За вказаними мотивами важко судити про реальні причини розірвання шлюбу. Іноді реальний мотив може підмінятись іншим. Наприклад, чоловік може бути незадоволений лідерством дружини в сім'ї, її владністю, зверхопікою, тим, що вона робить образливі зауваження, що принижують його гідність. А на суді він може назвати причиною розлучення те, що його дружина погана господиня, не виконує обов'язки, недбало витрачає гроші. Іноді між подружжям існує дисгармонія в інтимних стосунках, але через природну сором'язливість сім'я, що розлучається, може вказати на суді будь-яку причину, висунути будь-який мотив (наприклад не «зійшлися характерами»). Основна кількість розлучень припадає на вік партнерів до 40 років. При цьому частка чоловіків цього вікового періоду, котрі розлучаються, – 73,9 %, жінок – 78,3 %. Найбільша інтенсивність розлучень

доводиться на вікову групу 25–29 років. Вік розірвання шлюбів (модальний), що найчастіше зустрічається в чоловіків, – 28,8 років, у жінок – 27,8. Середній вік – 32,5 і 29,5 років» [6]

«Для «немолодих шлюбів» (понад 20 років) характерні відділення дітей, витіснення колишньої взаємозалежності стосовно догляду за дітьми та їх вихованням на другий і третій план. Можливі такі негативні явища, як деяка втома подружжя один від одного, іноді автономія в дозвіллі й розвагах, певна дисгармонія сексуальних потреб і можливостей, психологічне відчуження. Найчастіші мотиви розлучень у цей період – пияцтво або алкоголізм, зрада чи підозра в ній. Питома вага розлучень в шлюбах тривалістю 20 років і більше – 11,6 %. Ініціаторами розлучень у більшості випадків є жінки. У нашій країні, за даними різних учених, близько 70 % розлучень відбуваються за ініціативою дружин. Найбільш активні в розірванні шлюбу молоді дружини (до 25 років), причому жіноча ініціатива в цьому питанні переважає до 50 років [6, 36].

Значна частина розлучень стається, зрозуміло, через причини, що виникають безпосередньо в результаті сумісного життя. Наявність дітей прямо впливає на міцність шлюбу. У багатодітних сім'ях, де кількість дітей троє й більше, відсоток розлучень значно нижчий від середнього (проте не виключена зворотна залежність).

Під час розлучення найчастіше вказуються три групи причин:

1. Побутові причини такі, як житлові умови, невміння або небажання одного з подружжя вести домашнє господарство, матеріальна незабезпеченість, вимушене роздільне мешкання.

2. Міжособистісні конфлікти: утрата відчуття любові, прихильності, грубість, різні погляди на життя, ревності, недовіра.

3. Зовнішні чинники: зрада одного з подружжя, утручання третіх осіб. Насилля в сім'ї відносять до другої групи причин.

За даними Кочеткової, у 25 % сімейних пар наявне фізичне насилля в стосунках між подружжям, а в 50 % – психологічне (вербальне насилля, емоційний тиск, погрози) [34].

Для экс-подружжя розлучення позначається на емоційному благополуччі партнерів, на стані їхнього здоров'я, при цьому ускладнюється економічний стан розлучених, змінюються взаємини з найближчим оточенням, утруднюється виконання батьківських ролей. Виділяється феномен незалежної «травми розлучення», що відображає складнощі адаптації до післярозлучної ситуації. Важче розлучення переносять його пасивні учасники – діти.

Діти з неповних сімей значно частіше, ніж представники повних, схильні до гострих хронічних захворювань, перебіг яких має значно важчу форму. Це є наслідком обмежених матеріальних ресурсів і низького статусу неповної сім'ї.

Порушується ідентифікація дітей зі своїми батьками: 39 % дітей із неповних сімей не хочуть бути схожими ні на кого зі своїх батьків, що призводить до утруднення передачі культурних норм і цінностей із покоління в покоління та порушує виховательську функцію сім'ї.

Діти, котрі ростуть у неповних сім'ях, мають нижчу успішність, порівняно зі своїми однолітками з повних сімей. Якщо на «добре» вчиться однакова кількість дітей, то трієчників із неповних сімей більше на 11 % (відповідно, відмінників на 11 % менше).

Емпірично підтверджено, що діти з неповних сімей отримують нижчу освіту й тому згодом мають нижчий рівень доходів.

У дітей, котрі зазнали розлучення батьків, прагнення до досягнення значущих життєвих цілей розвинене значно слабше.

До психологічних труднощів дослідник відносить підвищений рівень тривожності (різниця 13–15 %), труднощі засвоєння шкільної програми (11 %), конфлікти з батьками (10 %) [34]. Проте не можна заборонити розлучення, інколи лише завдяки розлученню і діти, і інші члени родини можуть позбавитися як емоційного, так і (нерідко) фізичного насилля в сім'ї.

Фактори, що руйнують шлюбно-сімейні взаємини У сучасній європейській сім'ї психологічне розлучення – це не просто розпад шлюбних взаємин, а дестабілізація всього життєвого устрою.

Основні причини зростання розлучень бувають такі:

- зміна функцій сім'ї, а саме господарської (економічної) сторони. Жінка може заробляти більше, ніж чоловік, і ніби стає більш незалежною; – успіхи в боротьбі за рівноправність партнерів (так званий фемінізм);
- відсутність негативних стереотипів у розлучених;
- звільнення від класових, релігійних і національних забобонів;
- зміна темпу та стилю життя в урбанізованому суспільстві; – диференційованість життєвого циклу;
- зростання тривалості життя;
- посилення міграційних процесів;
- ще одна причина – зниження впливу батьків на вибір партнера, наслідком чого є велика кількість «ранніх», поспішних шлюбів.

Причинами розлучення можуть бути не лише напруженість у стосунках і тривожність у певні кризові періоди, але також багато інших, як прямих, так і непрямих (здавалося б, таких, що не стосуються розпаду сім'ї) проблем.

У наукових дослідженнях шлюбно-сімейних взаємин виділяються певні чинники, що входять до групи ризику розлучень, тобто такі, що збільшують вірогідність розпаду шлюбносімейних стосунків [34]:

- конфліктні стосунки (розлучення) батьків одного з партнерів;
- сумісне мешкання з батьками одного з подружжя на їхній житловій площі;
- пізній або ранній вік вступу до шлюбу;
- деідеалізація партнера; – висока особистісна конфліктність одного або обох партнерів;
- нерівний рівень освіти й соціального статусу подружжя;
- професійна зайнятість жінки, у тому числі «бікар'єрна» сім'я;
- вимушене роздільне мешкання подружжя (відрядження, роз'їзди, так звана «дистантна» сім'я);
- зради, сексуальна незадоволеність у шлюбі;
- відсутність довіри в сімейних стосунках;
- безплідність одного з подружжя, неможливість мати дітей;

- дошлюбна вагітність (так звані «стимульні » шлюби);
- народження дитини в перші 1–2 роки шлюбу;
- уживання алкоголю й наркотиків.

Дослідники сімейних взаємин прийшли до висновку, що безкризовий розвиток сім'ї неможливий, проте не всі причини призводять до її руйнування.

До негативних чинників, які можуть зруйнувати шлюб, відносять:

1. Перевантаження й фізичне виснаження. у цьому криється серйозна небезпека, особливо для молодих подружніх пар, які тільки почали свою професійну або академічну кар'єру. Небезпечно братися за все відразу: учитися у ВНЗ, працювати повний робочий тиждень, няньчити дітей: одне – немовля, інший – тільки почав ходити, ремонтувати квартиру й займатися бізнесом. Звучить неймовірно, але факт: молоді пари якраз так і чинять. А потім дивуються, коли їхні сім'ї розпадаються, оскільки вони бачать один одного, коли сил уже ні на що не залишається. Ситуація найбільш переповнена небезпеками, коли чоловік надмірно поглинутий роботою, а дружина сидить удома з малюком дошкільного віку. Спочатку вона відчуває себе дуже самотньою, далі – жахливо незадоволеною й, нарешті, усе це виливається в депресію.

2. Зловживання кредитом і сварки з приводу грошових витрат.

3. Егоїстичність. У світі існує дві групи людей: ті, котрі дають, і ті, які беруть. Шлюб між двома партнерами, готовими давати, буде, найімовірніше, щасливим. Часті тертя неминучі в разі шлюбу між тими, котрі дають, і тими, які беруть. Але мало шансів для збереження подружніх стосунків між партнерами, налаштованими «брати». Отже, егоїстичність і шлюб – поняття несумісні.

4. Утручання батьків. Деякі батьки насилу уявляють, що їхні діти – дорослі, самостійні люди, і вони, якщо живуть поблизу, часто втручаються в життя молодят

5. Нереальні очікування. Деякі люди на порозі шлюбу чекають чогось справді незвичайного: котеджі в трояндах, прогулянки по доріжках, усипаних квітами, – нічим не порушувана ідилія. Неминуче розчарування – це емоційна пастка.

6. Пияцтво й наркотики. Вони вбивають не лише шлюб, але й людей.
7. Окремі феномени подружнього життя, здатні вплинути на перебіг подружніх взаємин (наприклад ревності, зрада, низька самооцінка тощо).
8. Порнографія, азартні ігри й інші пристрасті та uzалежнення. Іноді подружжя намагається зберегти шлюб за допомогою великої кількості дітей («від трьох не піде!»). Дослідження стверджують, що стабілізувати шлюб кількістю дітей не вдається: багатодітні подружні пари розпадаються так само, як і бездітні» [6].

1.3. Психологічні особливості осіб другого зрілого віку

«Згідно з віковою класифікацією у дорослих людей виділяють чотири періоди зрілий, похилий, старший вік та довгожителі [35].

Зрілий вік поділяють на 2 періоди:

- перший у чоловіків – 22-35 років, у жінок відповідно - 21-35 років;
- другий у чоловіків – 36-60 років, у жінок відповідно – 36-57 років.

До похилого віку відносять: - чоловіків – 61-74 роки; - жінок – 58-74 роки; До старшого віку: 75-90 років. Довгожителів: старше 90 років.

Наведена класифікація пов'язана з певними віковими змінами в організмі людини. Першому періоду зрілого віку притаманні найвищі значення фізичної працездатності, найкраща адаптація до несприятливих умов зовнішнього середовища, найменші показники захворюваності. Проте вже починаючи з 30 років відбувається поступове зниження ряду показників фізичної працездатності, таким чином:

- у 30-39 років вони складають 85-90%;
- у 40-49 років - 75-80%;
- у 50-59 років – 65-70%;
- у 60-69 років – 55-60% від рівня 20-29 літніх.

Зниження фізичної працездатності пов'язане з:

- Обмеженням рухової активності;

- Порушенням обміну речовин, функцій серцево-судинної та дихальної систем;
- Зниженням аеробного та анаеробного забезпечення працездатності ;
- Уповільненням відновлювальних процесів;
- Зменшенням витривалості;
- Погіршенням економічності роботи. Одноразово з віком проходять зміни у фізичних якостях. Так максимальний прояв сили спостерігається у жінок в 23-25 років, у чоловіків відповідно у 26-30 років. Перші ознаки зниження прояву сили відмічаються уже в першому періоді зрілого віку., проте її різке падіння відмічене після 50 років.

Особистість протягом життя проходить певні стадії онтогенезу, кожна з яких має свої психологічні особливості та характер протікання.

Дану проблематику досліджували ряд вчених. Піфагор порівнював вікові періоди з порами року, зрілість в його періодизації охоплювало літо (20-40років) та осінь (40-60років). Е. Еріксон вважав, що зрілість є основним та найголовнішим етапом у житті людини, оскільки охоплював період від 25 до 65, тобто 40 років життя» [2].

Поняття «зрілості» далеко не всім зрозуміле, у багатьох людей закореніле негативне сприйняття даного відрізка з життя. Досить часто його пов'язують з виходом на пенсію та ототожнюють зі старістю. Проблема відношення до наближення кінця життя хвилює більшу частину людства тому є актуальною для кожного. Зрілість – це найтриваліший та найбільш значимий період життя для багатьох людей, який характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальний та фізичних здібностей особистості. Зрілість – це стан до якого приходить організм в кінці періоду розвитку [3, с. 161 – 168].

Б. Ананьєв писав про те, що заключною ознакою зрілості, є усвідомлення кожного індивіда відповідальності, адже людина, яка досягла зрілості, в першу чергу відповідає за стиль та змістовність власного життя перед самим собою, а тоді уже перед іншими людьми [35].

Найбільш сприятливим для розвитку особистісної зрілості є рівень

взаємозалежності. Він також є оптимальним для вияву соціальної та психологічної зрілості особистості, базовими ознаками якого є вміння говорити правду, відстоювати власну думку, поєднувати комунікативні якості з вимогами, нормами та правилами поведінки у соціальному оточенні, здатність долати комунікативні перепони та розв'язувати життєві конфлікти. Соціальна зрілість виявляється у громадській, моральній, політичній та естетичній сферах [2].

«Важливим фактором зрілості є здатність активно брати участь у житті навколишнього середовища та доцільно користуватися власними знаннями та здібностями для розв'язання багатьох життєвих проблем на шляху до реалізації себе у суспільстві» [14].

У зв'язку зі зміною періодів життя, у психіці людини відбуваються ряд змін. Вони можуть розгортатися як швидко, так і поступово. У період досягнення певної вікової кризи, психологічні зміни, які її супроводжують, починають дуже швидко розвиватися та через певний час вибухаючи, призводять до серйозних наслідків. Даний феномен називають поняттям «вікові кризи». Настання вікової зрілості несе за собою досить багато фізіологічних та психологічних змін. Цей період зазвичай починається з кризи зрілого віку та осмислення її наслідків. Під час кризи середини життя людина більшою мірою, ніж будь-коли, залишається один на один із самим собою. Ті сфери функціонування, що в звичайному житті були полем для самовираження, тобто середовище в якому індивід проводив більшість особистого часу, серед яких робота і сім'я, відступають на задній план. Починають з'являтися проблеми зі здоров'ям, життя ніби втрачає сенс, здається, що прагнути уже немає до чого. Хоча багато представників середньої дорослості дуже суб'єктивно відносяться до власного психологічного віку, але існує ряд типових фізичних та розумових особливостей, що характеризують саме цей період. Досить великого значення для кризи зрілого життя надавав Е. Еріксон. Він називав вік 30-40 років – десятиліттям фатальної межі. У такому віці, зазвичай, з'являється глибше усвідомлення невідповідності життєвих мрій цілям людини і його реальним становищем. Тобто, якщо 20-річна людина розглядається як перспективна, тоді 40 років сприймають як час виконання даних колись обіцянок [20].

Головною ознакою зрілості є акцентуація на виконання соціальних обов'язків, коли людина несе відповідальність не тільки за себе, але й за інших, і при прийнятті рішення змушена враховувати не лише свої інтереси, але й інтереси оточуючих її людей. Значна частина чоловіків та жінок у цей період працюють на керівних посадах, тому їх вміння приймати рішення впливає на долі сотень, тисяч людей. В свою чергу, пізню зрілість охоплює стадія реінтеграції, тобто коли використання знань і інтелекту спрямовується на побутову практичну сферу, тоді знову люди повертаються до власних інтересів, цінностей, установок. З досягнення даного вікового бар'єру емоції стають більш врівноваженими, реалістична самооцінка, почуття компетентності і самоповаги, мотиви і потреби пов'язані з соціальним та сімейним станом людини. У період зрілості особистість досягає вершини розвитку, проявляється стійка спрямованість на отримання задоволення від життя або на отримання винагороди від життєвих ситуацій. Пробуджується інтерес до суспільного устрою, політичних та економічних питань, з'являється бажання здійснити будь-який внесок для наступного покоління. Чоловіки та жінки більше дбають про дітей і оточуючих, прагнуть зберегти традиції сім'ї та статус у професійній сфері. Жінки цілеспрямовано стежать за своєю зовнішністю, а у чоловіків загострюється відчуття самоповаги [6].

О. Сапогова (2001) писала, що для дорослої людини розвиватися особистісно дуже важливо, передати свій досвід, тобто залишити слід у пам'яті наступного покоління, закріпитись своїми вчинками, подіями з свого життя, результатами творчості, певними висновками з прожитого. Чим дорослішою стає людина, тим більше вона потребує сприйняття від оточуючих, які бажають вчитись на чужих помилках. Саме тому, не одне століття, відомий конфлікт батьків та дітей, розкриває бажання меншого покоління жити за своїми правилами та прагнення батьків нав'язати свій досвід, не дивлячись на те, як швидко змінюється світ та які він диктує правила. Як не дивно, дорослих не завжди турбує сам зміст повчань та настанов, у багатьох випадках вони просто хочуть бути почутими. За результатами дослідження, особи що реалізували себе у житті, у подальшому знаходять привід для радощів у успіхах та досягненнях своїх дітей та онуків [24].

Отже, можна зробити висновок, якщо є дійсний мотив життя, тісно пов'язаний з власним розвитком, тоді у людини не буде відчуття недоречного та безглузлого існування, адже його зміст тісно пов'язаний з внутрішнім світом людини, який неможливо відібрати від людини, адже горизонти її розвитку не скінченні.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ ОСІБ ДРУГОГО ЗРІЛОГО ВІКУ

2.1. Загальна організація та методичний апарат дослідження.

Дане дослідження дозволяє нам емпірично виявити особливості емоційних переживань людини другого зрілого віку, котра має кризу у сімейних (або партнерських) відносинах. Розуміючи, які емоційні переживання, невпевненість має така людина, ми можемо розробити план дій, направлений на допомогу, полегшити її почуття провини та інші важкі емоції, що тісно пов'язані з таким станом.

Для виявлення особистісних особливостей та передумов розвитку кризи у сімейних або партнерських відносинах, нами було розроблено стратегію експериментального дослідження, яка базується на принципах єдності свідомості та діяльності, взаємодії зовнішніх дій і внутрішніх умов.

У даній роботі були використані наступні методи дослідження:

– теоретичні (аналіз наукових робіт з проблем розвитку кризи у сімейних та партнерських відносинах, вікової кризи, яка є характерною для осіб другого зрілого віку, особистісних рис та саморефлексії осіб другого зрілого віку, а також - класифікація, систематизація, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення результатів теоретичних та експериментальних досліджень);

– емпіричні (спостереження, методи опитування, тестування, констатувальний експеримент, узагальнення, математичний аналіз, виявлення рівню взаємозв'язків між особистісними рисами людини другого зрілого віку, гендерними ознаками та феноменом розвитку кризових явищ у шлюбних стосунках).

У проведеному дослідженні ми використовували наступні методики :

1. Визначення функціонально - рольової узгодженості (методика «Ролі в сім'ї»);

2. Тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко);

3. Опитувальник «Рольові очікування й домагання в шлюбі» (РОД).

Експериментальна база дослідження: у дослідженні приймали участь 120 респондентів (78 жінок і 42 чоловіки) у віці від 45 до 60 років.

Дослідження проводилося в жовтні 2024 року за допомогою опитувальнику GooglForms. Усі респонденти, що приймали участь у дослідженні, проживають на території України, тому автори дослідження вважають, що дані опитування можуть варіюватися, тобто за умов війни та постійного стресового навантаження, отримані нами результати можливо, можуть мати інші кількісні та якісні характеристики.

У процесі дослідження ми припустили, що рівень поточного стресу респондента залежить, або варіюється в залежності від таких незалежних факторів, як: стать респондента, вік, соціальний статус тощо. А це, у свою чергу, може відобразитися на наявності кризисів у сімейних відносинах.

Вибір методик для проведення дослідження зумовлений припущенням, що, в залежності від гендерних ознак, існують характерні «чоловічі» і «жіночі» особливості поведінки та розвитку кризових станів у сімейних відносинах та розвитку особистісних криз.

При проведенні дослідження нас цікавило, як саме розподіляться респонденти в залежності від фактору статі, віку, та інших незалежних факторів за середніми показниками за обраними методиками. З цією метою, ми, за допомогою статистичного пакету SPSS - v23, намагались виявити присутність чи відсутність наступних закономірностей:

– між середніми показниками за незалежним фактором «вік» за методикою «Задоволеність шлюбом»;

– між середніми показниками за незалежним фактором «стать» за методикою «Ролі в сім'ї»;

– між середніми показниками за незалежним фактором «вік» та «стать» за методикою «Рольові очікування й домагання в шлюбі»(РОД);

– виявлення рівню кореляційного зв'язку між факторами статі, віку, розподілом ролей у шлюбі, методикою «Рольові очікування й домагання в шлюбі» та рівнем задоволеності від партнерських відносин.

Підбір методичного інструментарію виконувався з метою:

- вивчення особливостей розвитку кризи у сімейних відносинах подружжя другого зрілого віку;
- дослідити, які саме фактори найбільшим чином впливають на фактор розвитку кризи у відносинах;
- дослідити, чи існують відмінності у факторі розвитку кризових явищ у сімейних відносинах осіб другого зрілого віку (наприклад, розірвання шлюбу, створення другого шлюбу);

Метою емпіричного дослідження є вивчення статевих та вікових особливостей поведінки осіб другого зрілого віку, порівняння індивідуально-психологічних особливостей чоловіків та жінок другого зрілого віку у шлюбі.

Дослідження включало три етапи, на кожному з яких в залежності від поставлених завдань застосовувалися різні методи дослідження.

Перший етап: визначення теоретичної та методологічної основи дослідження, проблеми, об'єкта, предмета і завдань з метою визначення методики експериментальної роботи; теоретичний аналіз з проблеми дослідження.

Другий етап: організація і проведення експериментального дослідження з метою діагностики особистісних особливостей стосунків осіб другого зрілого віку.

Третій етап: систематизація отриманих даних, аналіз і інтерпретація результатів.

2.2. Аналіз та інтерпретація кількісних результатів

Обробка результатів здійснювалась методами математичної статистики (описові статистики, кореляційний, дисперсійний аналіз) за допомогою програми SPSS v23.

Надійність та вірогідність результатів забезпечувалась використанням

математичних методів аналізу, таких як пакет статистичного аналізу SPSS - v23, та валідністю отриманих даних.

При проведенні даного дослідження ми висунули наступні гіпотези дослідження:

H(0): Відсутні кореляційні зв'язки між рівнем задоволеності шлюбом, рольовими очікуваннями та домаганнями в шлюбі, та наявністю сімейних конфліктів у респондентів;

H(1): Існують кореляційні зв'язки між рівнем задоволеності шлюбом, рольовими очікуваннями та домаганнями в шлюбі, та наявністю сімейних конфліктів у респондентів;

У рамках психодіагностичного методу були використані наступні методики для вивчення особливостей типів конфліктних ситуацій у сім'ях, де партнери є особами другого зрілого віку:

1. Тест – опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко).

Ключ до методики: 1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.

Порядок підрахунку за ключом тесту: Якщо обраний опитуваним варіант відповіді (а, б, чи в) збігається з наведеними у ключі, йому нараховується 2 бали; проміжний варіант - 1 бал, якщо відповідь не збігається з наведеними у ключі - 0 балів. Потім підраховують сумарний бал. Можливий діапазон тестового бала - від 0 до 48. Високий бал свідчить про задоволеність шлюбом. При цьому за розподілом балів розрізняють такі сім'ї:

- 0 -16 - абсолютно неблагополучні;
- 17- 22 - неблагополучні;
- 23 - 26 - скоріше не благополучні;
- 27 - 28 - перехідні;
- 29 - 32 - скоріше благополучні;
- 33 - 38 - благополучні;
- 39 - 48 - абсолютно благополучні.

Даний опитувальник є інструментом експрес-діагностики, і відображає результати загального рівню задоволеності сімейними відносинами серед респондентів другого зрілого віку. У той же час, недоліком експрес - опитувальника є те, що він не здатний відображати результати більш деталізовано, тобто: з яких причин пара є незадоволеною своїми сімейними відносинами.

При проведенні даної експрес – діагностики за опитувальником психолог може піднімати за результатами ті питання, де партнер висловив свою незадоволеність тими чи іншими якостями свого партнера і працювати конкретно з ними. У цілому дані за опитувальником, з метою подальшої деталізації та опрацювання, добре доповнити іншими видами досліджень.

За даною методикою ми отримали наступні результати:

За отриманими результатами дані розподілилися наступним чином:

- 50,83% - скоріше благополучні сімейні подружжя;
- 28,3% - перехідні сімейні подружжя;
- 13,3% - благополучні сімейні подружжя;
- 3,3% - абсолютно благополучні сімейні подружжя;
- 4,2% - скоріше не благополучні сімейні подружжя.

Табл. 2.1

Статистичні дані рівню загального благополуччя серед респондентів

Кількість респондентів	120
Середні показники	4,83
Стандартне відхилення	,83
Дисперсія	,695
Мінімальний показник	3,00
Максимальний показник	7,00

Табл.2.2.

Основні статистичні характеристики загального рівню благополуччя

Рівені		Вік			Загальна кількість осіб
		45 - 50 років	51 - 55 років	56 - 60 років	
Загальний рівень благополуччя	Скоріше не благополучні	1	2	2	5
	Перехідні	11	13	10	34

Продовження табл. 2.2.

	Скоріше благополучні	20	27	14	61
	Благополучні	5	5	6	16
	Абсолютно благополучні	2	0	2	4
Усього		39	47	34	120

Представимо отримані дані за методикою у вигляді діаграми у % співвідношенні:

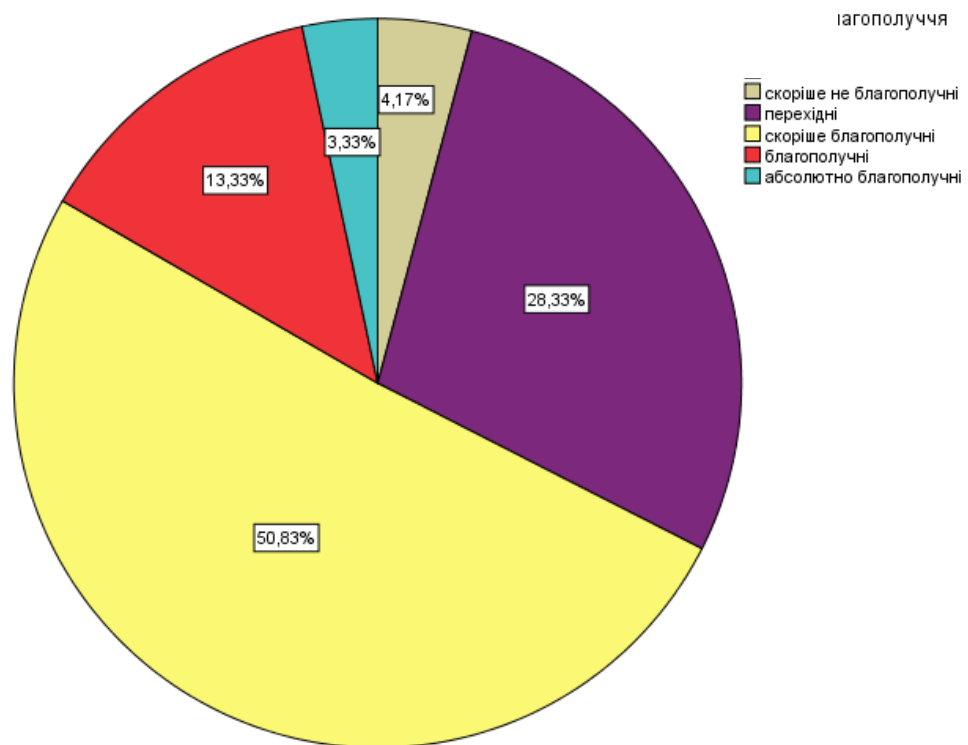

Рис. 2.1. Розподіл респондентів за загальним рівнем благополуччя у %

Під час експерименту було виявлено невеликий рівень задоволеності партнерів другого зрілого віку шлюбними відносинами, схильність партнерів до конфліктів, спосіб діяти під час конфліктних ситуацій, оцінено емоційний зв'язок із другою половиною. Аналіз результатів проведення констатувального експерименту, дає можливість узагальнити отримані дані (Додаток А) та зробити висновки, щодо впливу зазначених детермінант на виникнення конфлікту у шлюбно-сімейних парах.

Відповідно до першої методики Тест – опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко), було виявлено, що з усіх досліджуваних 50,83% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Скоріше благополучні», 28,33% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Перехідні», 13,33% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Благополучні», 4,17% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Скоріше неблагополучні» та 3,33% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Абсолютно благополучні». За такими шкалами, як «Абсолютно неблагополучні», «Неблагополучні» та «Скоріше не благополучні» дані відсутні. Таким чином, ми можемо зробити висновок стосовно того, що більша частина респондентів схильна вирішувати конфлікти за допомогою компромісу, але 49,17% респондентів схильні до суперництва, співпраці, уникнення, та не пристосовуються до конфлікту.

Кількісні показники отриманих результатів подано на рисунку 2.2.1.

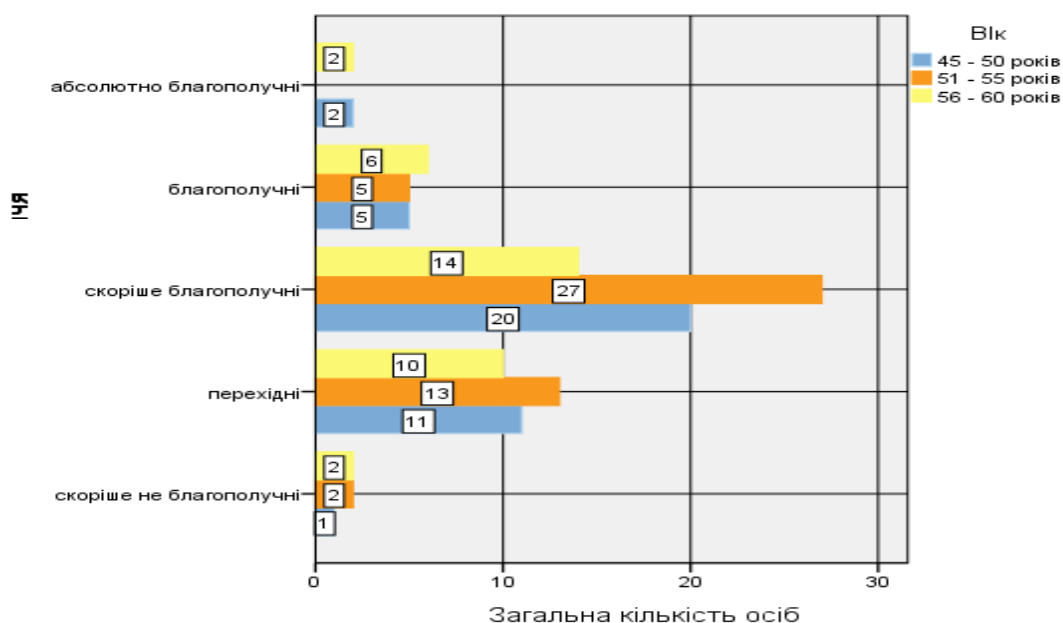

Рис. 2.2. Розподіл респондентів за загальним рівнем благополуччя (у частотах)

Відмінності між середніми значеннями для випробуваних достовірні за t-критерієм Стьюдента ($t = 13,525$) на рівні значущості $p < 0,01$. Довірчий інтервал становить 95%.

Табл.2.3.

Зіставлення t – середніх показників для однієї вибірки за t-критерієм Стьюдента

One-Sample Test						
	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Сума благополуччя	13,525	119	,000	4,83333	4,6827	4,9840

– Визначення функціонально - рольової узгодженості (методика «Ролі в сім'ї»).

За допомогою методики РОД визначають ставлення подружжя та їх уявлень про роль у сімейних стосунках сексуальних відносин, зовнішнього вигляду, якому мають відповідати чоловік та жінка, батьківських обов'язків, професійних домагань, особистісних інтересів кожного з партнерів, господарсько - побутової сфери (наприклад, здатність самостійно щось відремонтувати), моральної й емоційної підтримки, яка очікується від партнера, сексуальної привабливості партнерів тощо.

Питання, що висвітлюють основні функції сім'ї, утворюють шкалу сімейних цінностей - ШСЦ); питання, що відображають бажаний, або очікуваний розподіл ролей між партнерами у подружжі, утворюють шкалу рольових очікувань і домагань - ШРОД).

Інструкція до тесту: респондентам надаються 4 картки з наступними варіантами відповідей:

«Цілком згодний» присвоюється 3 бали, «Загалом це правильно» - 2 бали, «Це не зовсім так» - 1 бал, «Це неправильно» - 0 балів.

Усі отримані бали за показником ШСЦ сумуються. За двома першими показниками одержані результати будуть підсумковими. Їх переносять в останню графу протоколу. Підсумкові бали інших показників обчислюють як напівсуму

балів за підшкалами «Рольові очікування» і «Рольові домагання».

Табл.2.4.

Однофакторний дисперсійний аналіз за рівнем шкали сімейних цінностей (ШСЦ) в залежності від статі респондентів ANOVA

ШСЦ	Сума квадратів	Розбіг	Середній показник	Відношення середнього квадрата	Значимість
Між групами	7154,932	1	7154,932	21,962	,000
У групах	38443,03 5	118	325,788		
Загальний показник	45597,96 7	119			

Під час проведення однофакторного дисперсійного аналізу ми отримали такі результати: показник F- критерію = 21,962 (відношення середнього квадрата для регресії до середнього квадрата для залишку). Сила зв'язку дорівнює 0,000.

Таким чином, ми можемо зробити висновок стосовно того, що існує наявний кореляційний зв'язок між залежним фактором «Рівень за шкалою сімейних цінностей (ШРОД)» та незалежним фактором статі респондентів.

Табл. 2.5.

Однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA за рівнем шкали рольових очікувань і домагань (ШРОД) в залежності від статі респондентів

ШРОД	Сума квадратів	Розбіг	Середній показник	Відношення середнього квадрата	Значимість
Між групами	1795,65	1	1795,65	22,41	,000
У групах	9454,21	118	80,12		
Загальний показник	11249,86	119			

Під час проведення однофакторного дисперсійного аналізу ми отримали такі результати: показник F- критерію = 22,41 (відношення середнього квадрата для регресії до середнього квадрата для залишку). Сила зв'язку дорівнює 0,000.

Таким чином, ми можемо зробити висновок стосовно того, що існує наявний кореляційний зв'язок між залежним фактором «Рівень рольових очікувань і

домагань (ШРОД)» та незалежним фактором статі респондентів.

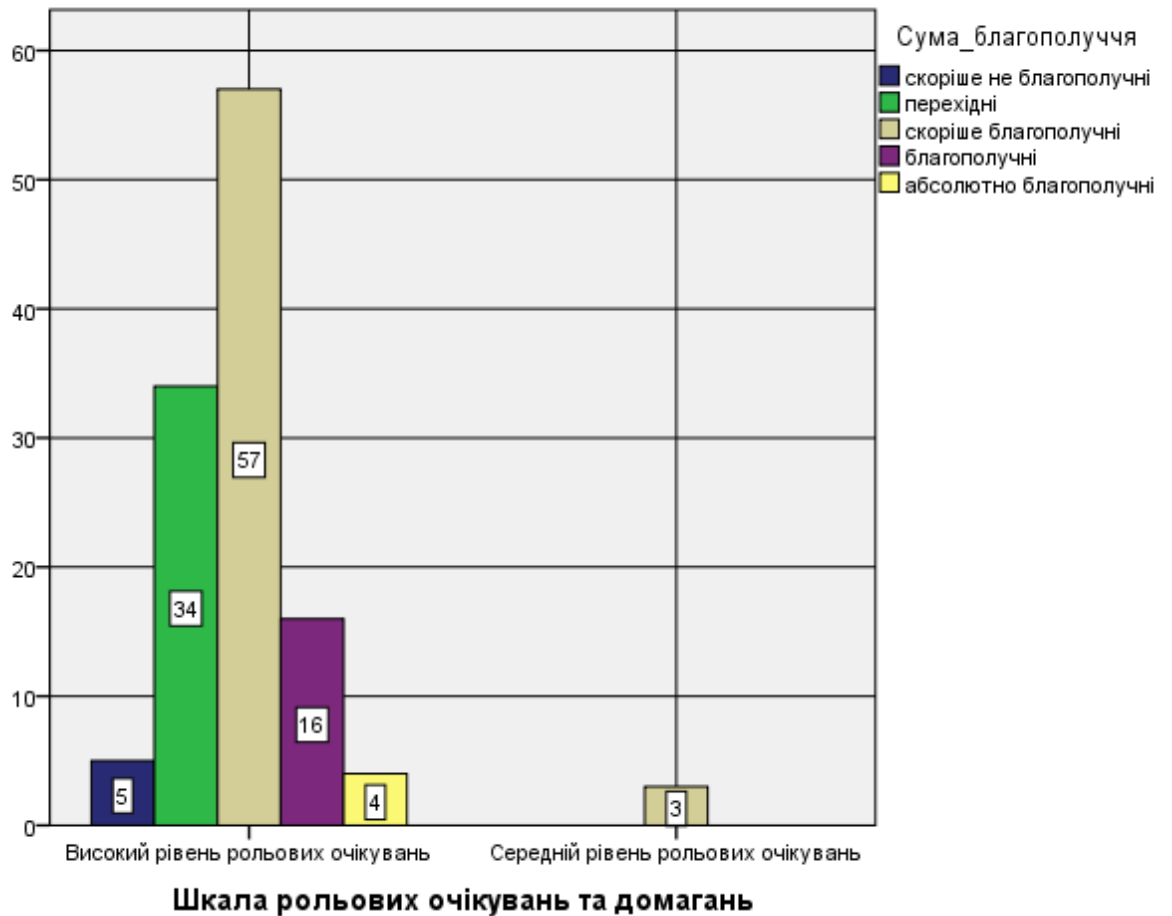

Рис. 2.3. Розподіл респондентів за загальним рівнем очікувань та домагань від партнера взаємності від рівню оцінювання благополуччя у сімейних стосунках (у частотах)

Результати даної методики говорять нам про те, що серед досліджуваних багато пар не вміють пристосовуватися до конфліктів, вони мають дуже високий рівень домагань та рольових очікувань від шлюбного партнера. Так, більшість респондентів розподілилися у межах рівню «Високих очікувань та домагань» від партнера. При цьому, більшість респондентів маючи високий рівень домагань, мають також відповіді на рівні «Скоріше благополучні» у сімейних відносинах. Тобто, високий рівень домагань та очікувань не завжди виправдовуються в очах шлюбних партнерів. Дані результати можливі при занадто високих вимогах щодо партнера, які з часом не виправдовуються. Тому, ті партнери, що мають занадто

високі вимоги, можуть мати більш «жертвну» поведінку та вважати, що вони у парі більш віддають та менш отримують від шлюбних відносин. У процентному відношенні 97,48% респондентів мають за результатами опитування високі очікування від свого партнера.

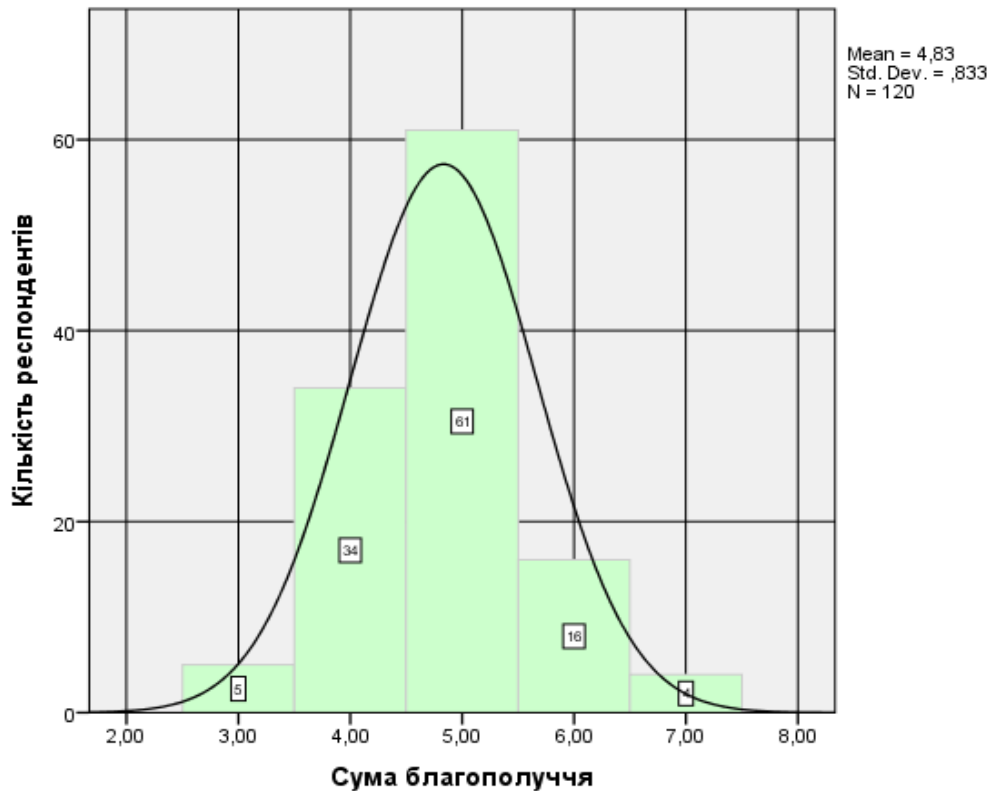

Рис. 2.4. Розподіл респондентів за загальним рівнем благополуччя у сімейних стосунках (у частотах) згідно кривої нормального розподілу Гаусса

Спроба уникнення конфліктів, взаємна співпраця у сімейній парі над конфліктними ситуаціями, тісний емоційний та ментальний взаємозв'язок, шанобливе ставлення до опонента, пошук компромісів - звичайно приводять до улагодження конфлікту, але це – також і велика праця над собою та своїми сімейними відносинами. Якщо дані ситуації виникають у парах другого зрілого віку, це звичайно можна виправити за допомогою психологічних консультацій для сімейного подружжя. Але, нажаль, особи другого зрілого віку – це люди, які мають вже сформований характер, професійну ідентичність, та рідко згодні іти на компроміси, що призводить до суперництва та погіршення конфліктної ситуації.

Згідно з поданою таблицею кореляційних зв'язків, ми бачимо, що рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем благополуччя та шкалою «ШРОД» за Kendall's tau b становить $-0,854$. При цьому сила зв'язку r становить $< 0,00$. $df = 119$.

Рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем благополуччя та шкалою «Сімейний стан» за Kendall's tau b становить $,726$. При цьому сила зв'язку r становить $< 0,01$. $df = 119$.

Рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем «ШРОД» та шкалою «Сімейний стан» за Kendall's tau b становить $-,714$. При цьому сила зв'язку r становить $< 0,01$. $df = 119$.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що наявні сильні кореляційні зв'язки між такими показниками, як загальний рівень благополуччя, наявним сімейними відносинами на даний момент часу та шкалою «ШРОД» респондентів.

Табл. 2.6.

Рівень кореляційних зв'язків між факторами «Загальний рівень благополуччя», «ШРОД» та «Сімейний стан»

Correlations					
			Сума благополуччя	ШРОД	Сімейний стан
Kendall's tau b	Сума благополуччя	Correlation Coefficient	1,000	-,854	,726
		Sig. (2-tailed)	.	,00	,01
		N	120	120	120
	ШРОД	Correlation Coefficient	-,854	1,000	-,714
		Sig. (2-tailed)	,00	.	,01
		N	120	120	120
	Конфлікту види	Correlation Coefficient	,726	-,714	1,000
		Sig. (2-tailed)	,01	,01	.
		N	120	120	120

Якщо представити отримані результати у вигляді графічного зображення, ми бачимо, що 97,48% респондентів мають занадто високі очікування від своїх партнерів.

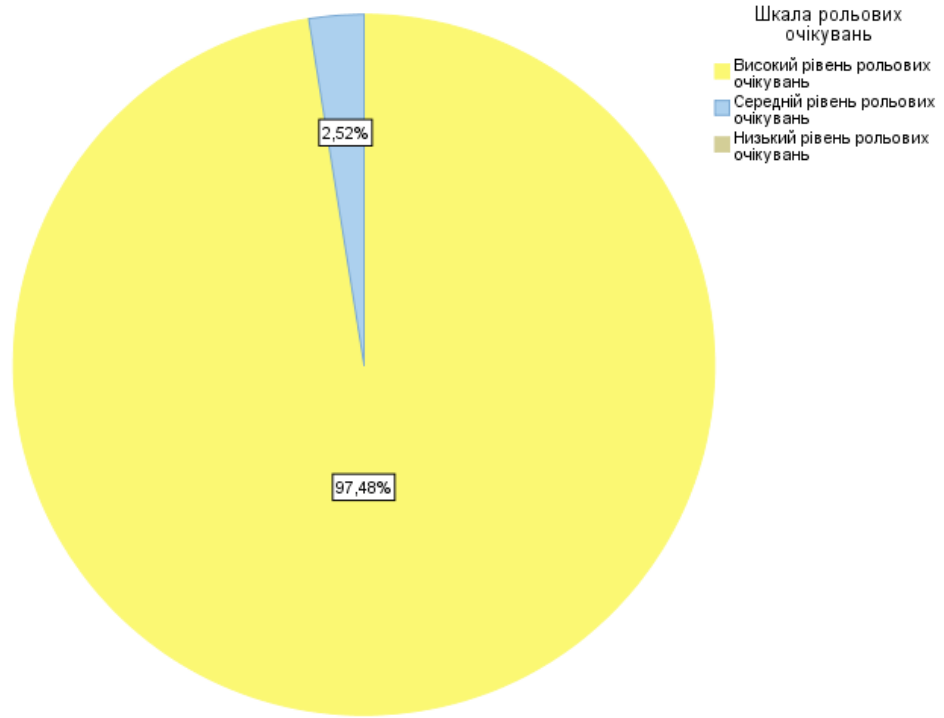

Рис. 2.5. Розподіл респондентів за загальним рівнем очікувань та домагань у сімейних відносинах у %

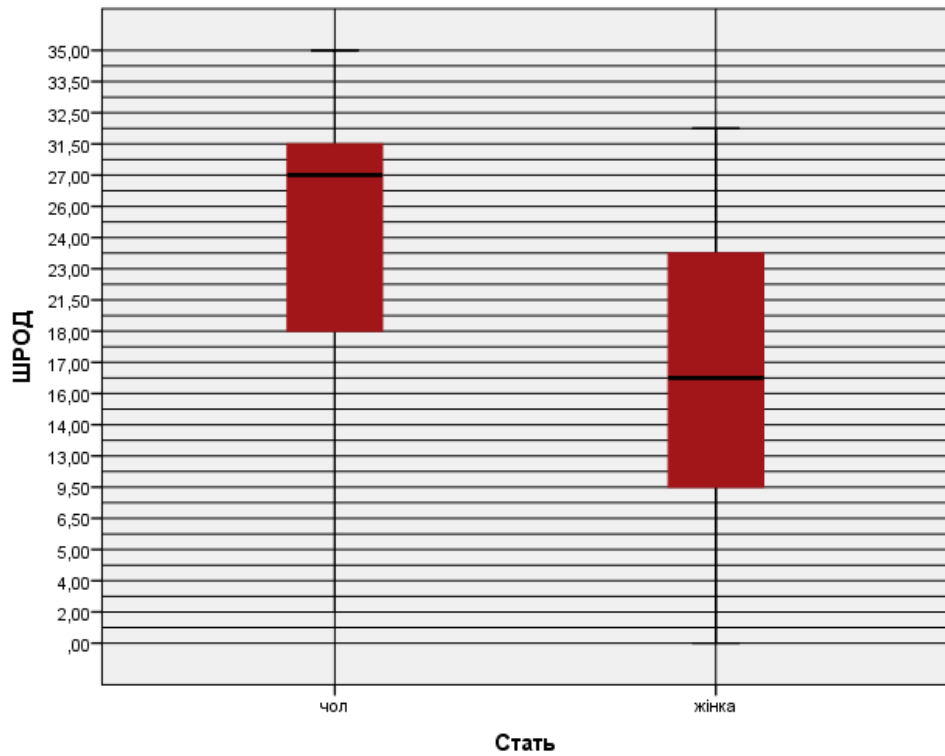

Рис. 2.6. Частотний розподіл за середніми показниками загального рівню очікувань та домагань у сімейних відносинах

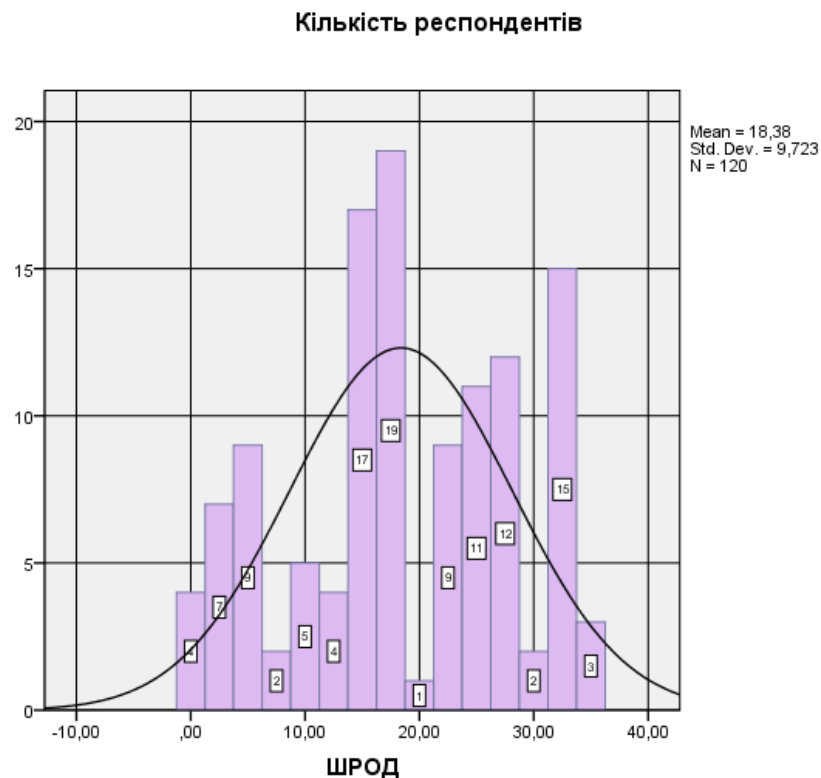

Рис. 2.7. Частотний розподіл за середніми показниками ШРОД за кривою нормального розподілу Гаусса

– Визначення функціонально - рольової узгодженості (методика «Ролі в сім'ї»).

Інструкція до методики: «Просимо Вас відповісти на пропонувані нижче питання, які стосуються деяких моментів організації Вашого сімейного життя. Всі Ваші відповіді зберігаються в таємниці.

Для кожного питання пропонується набір варіантів відповідей; виберіть, будь ласка, ту відповідь, що у більшій мірі відповідає Вашій точці зору, і на відповідному листку відзначте його хрестиком напроти відповідного питання.

Інтерпретація результатів методики:

Обробка результатів зводиться до підрахунку, у якому ступінь тієї або іншої ролі реалізується чоловіком (або дружиною).

Нижче приводиться «ключ» методики (тобто, розподіл питань по конкретних сімейних ролях).

Індeksi по кожній сфері підраховуються як середнє арифметичне трьох

питань.

У питаннях 1, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 19 першому варіанту відповіді (А) приписується 1 бал, другому (Б) – 2 бали, третьому (В) – 3 бали, четвертому (Г) – 4 бали. В інших питаннях значення приписуються у зворотному порядку, тобто в питаннях 2, 3, 7, 9, 12, 13, 16, 20, 21 (А = 4 бали, Б = 3 бали, В = 2 бали, Г = 1 бал).

Підрахунок по сферах (з першої по сьому) ведеться в такий спосіб (у дужках – номери питань, на їхнє місце треба вписати кількість отриманих по данному питанню балів):

1. $(9 + 13 + 14) : 3 = 5$ $(17 + 5 + 21) : 3 =$
2. $(2 + 15 + 18) : 3 = 6$ $(10 + 6 + 11) : 3 =$
3. $(19 + 3 + 16) : 3 = 7$ $(1 + 7 + 12) : 3 =$
4. $(20 + 8 + 4) : 3 =$

Чим вище бал, тим більшою мірою дана роль в опитуваній сім'ї реалізується дружиною, чим нижче – тим більше реалізується чоловіком. Якщо величина близька до середнього значення, то дану роль обоє реалізують приблизно рівною мірою.

Результати за даною методикою наведені у ДОДАТКУ В.

Табл. 2.7.

Однофакторний дисперсійний аналіз за рівнем шкал «Сімейні ролі» в залежності від статі респондентів ANOVA

Сімейні ролі	Сума квадратів	Розбіг	Середній показник	Відношення середнього квадрата	Значимість
Між групами	70,749	1	70,749	67,837	,000
У групах	123,067	118	1,043		
Загальний показник	193,816	119			

Під час проведення однофакторного дисперсійного аналізу ми отримали такі результати: показник F - критерію = 67,837 (відношення середнього квадрата для регресії до середнього квадрата для залишку). Сила зв'язку дорівнює 0,00.

Таким чином, ми можемо зробити висновок стосовно того, що існує наявний

кореляційний зв'язок між залежним фактором «Сімейні ролі» та незалежним фактором статі респондентів.

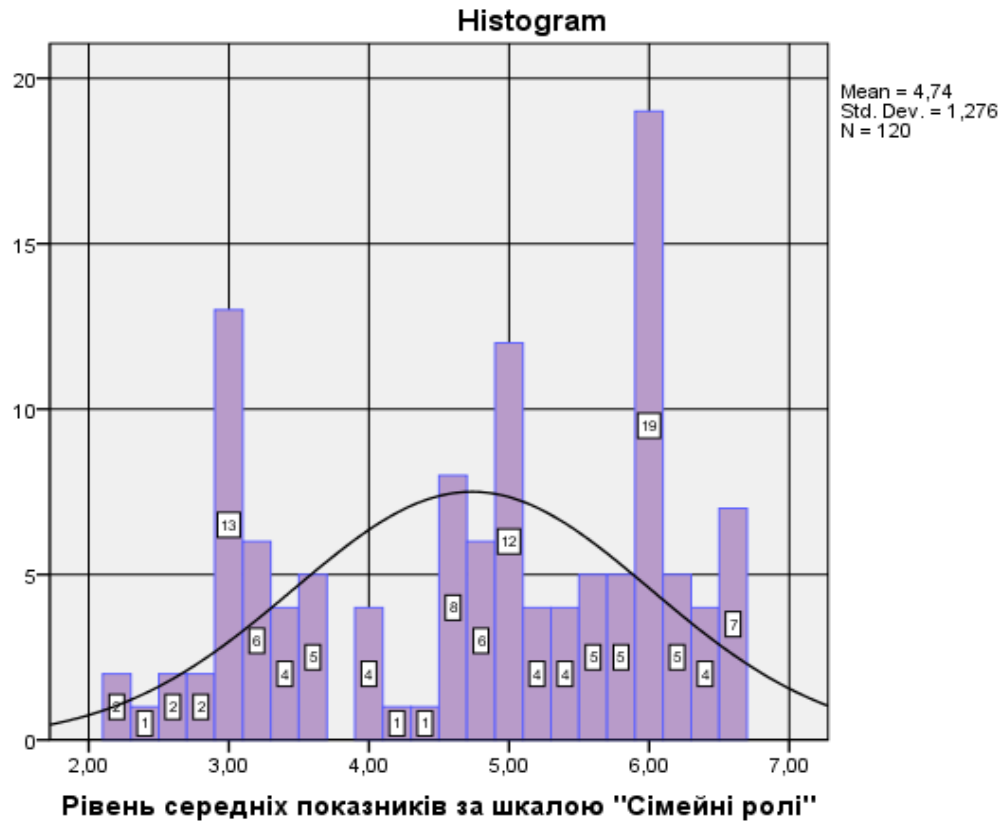

Рис. 2.8. Частотний розподіл за середніми показниками «Розподіл сімейних ролей» за кривою нормального розподілу Гаусса

Згідно представленої діаграми ми бачимо, що середні показники за результатами опитування за методикою виходять за рамки кривої нормального розподілу Гаусса. Тобто, наявні показники за середніми результатами не відповідають очікуваним частотам. Таким чином, не як жінки, так і чоловіки у шлюбі часто виконують не тільки свої ролі, але і ті ролі, що відносяться до їх партнера. Якщо представити отримані у виді діаграми частотного розподілу за середніми показниками (за гендерними ознаками), то ми бачимо, що жінки за результатами опитування, виконують значно більшу кількість сімейних обов'язків. Отримані дані є результатом самозвіту жінок, тобто дані є суб'єктивними.

За результатами кореляційного зв'язку ми бачимо, що отримані дані за даною методикою високо корелюють з рівнем задоволеності партнерів шлюбом та

партнерськими відносинами, а також рівнем благополуччя у шлюбі, за результатами самозвіту.

Табл.2.8.

Статистичні дані за рівнем розподілу сімейних ролей серед респондентів

Кількість респондентів	120
Середні показники	4,7358
Стандартне відхилення	1,27621
Дисперсія	1,629
Мінімальний показник	2,20
Максимальний показник	6,50

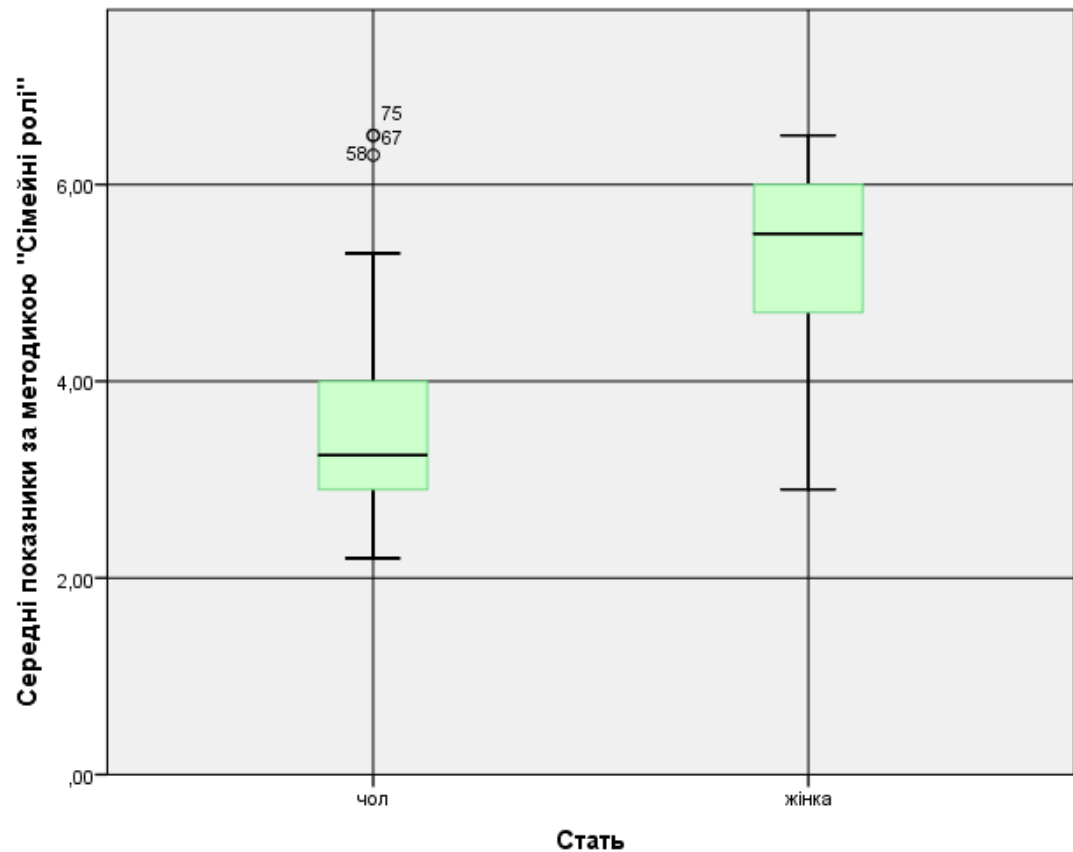

Рис. 2.9. Частотний розподіл за середніми показниками за шкалою «Сімейні ролі» у сімейних відносинах

Табл. 2.9

Рівень кореляційних зв'язків між факторами «Загальний рівень благополуччя», «ШРОД» та «Сімейні ролі»

Correlations					
Показники			Сімейні ролі	Сума благополуччя	ШРОД
Kendall's tau b	Сімейні ролі	Correlation Coefficient	1,000	,846	-,754
		Sig. (2-tailed)	.	,003	,000
		N	120	120	119
	Сума благополуччя	Correlation Coefficient	,846	1,000	,861
		Sig. (2-tailed)	,003	.	,002
		N	120	120	119
	ШРОД	Correlation Coefficient	-,754	,861	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,002	.
		N	120	120	120

Згідно з поданою таблицею кореляційних зв'язків, ми бачимо, що рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем благополуччя та шкалою «ШРОД» за Kendall's tau b становить ,861. При цьому сила зв'язку $p < 0,01$. $df = 119$.

Рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем благополуччя та шкалою «Сімейні ролі» за Kendall's tau b становить ,846. При цьому сила зв'язку $p < 0,01$. $df = 119$.

Рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем «ШРОД» та шкалою «Сімейні ролі» за Kendall's tau b становить -,754. При цьому сила зв'язку p становить $< 0,01$. $df = 119$.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що наявні сильні кореляційні зв'язки між такими показниками, як загальний рівень благополуччя, наявним сімейними відносинами на даний момент часу та шкалою «ШРОД» респондентів.

Висновки до 2 розділу

Результати експерименту обумовлюють висновки другого розділу дослідження.

1. Авторами дослідження було обрано три методи емпіричного дослідження конфліктів у шлюбно - сімейних парах а саме:

- Визначення функціонально - рольової узгодженості (методика «Ролі в сім'ї»);
- Тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко);
- Опитувальник «Рольові очікування й домагання в шлюбі» (РОД).

2. Аналіз результатів емпіричного дослідження говорить про те, що в шлюбно - сімейних парах віком 45 – 60 років, котрі знаходяться у першому чи другому шлюбі, на стадії розриву відносин, або після розриву. Стаж шлюбу випробуваних варіюється від декількох місяців до 30 років, у даний період часу спостерігається, що: 97,48% респондентів мають занадто високі очікування від своїх партнерів, 50,83% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Скоріше благополучні», 28,33% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Перехідні», 13,33% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Благополучні», 4,17% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Скоріше неблагополучні» та 3,33% респондентів оцінюють свої шлюбні відносини як «Абсолютно благополучні». За такими шкалами, як «Абсолютно неблагополучні», «Неблагополучні» та «Скоріше не благополучні» дані відсутні.

За результатами загального рівню благополуччя (за суб'єктивною оцінкою серед випробуваних) максимально високі показники приходяться на вік 51 – 55 років «Скоріше благополучні», та на вік респондентів 56 – 60 років «Благополучні». За фактором «Перехідні» максимальні бали приходяться на вік також 51 – 55 років.

За рівнями кореляційних зв'язків, ми бачимо, що рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем благополуччя та шкалою «ШРОД» за Kendall's tau τ_b становить -0,854. При цьому сила зв'язку r становить $< 0,00$. $df = 119$.

Рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем благополуччя та шкалою «Сімейний стан» за Kendall's tau b становить ,726. При цьому сила зв'язку p становить $< 0,01$. $df = 119$.

Рівень кореляційного зв'язку між загальним рівнем «ШРОД» та шкалою «Сімейний стан» за Kendall's tau b становить -,714. При цьому сила зв'язку p становить $< 0,01$. $df = 119$. Тобто, наявні високі кореляційні зв'язки між факторами «Сімейний стан» та «ШРОД».

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Шляхи подолання сімейних конфліктів

Сімейні міжособистісні конфлікти завжди залишають важкі негативні емоційні наслідки у вигляді дискомфорту, стресів і депресій. Тому конфлікти краще попереджати. Для цього психологи і конфліктологи пропонують багато різних варіантів власної поведінки:

- видалити зі спілкування будь-яке приниження іншого, претензії, не підносити себе, показуючи свою невихованість;
- ставитися з пильною увагою до будь-якого інциденту, в першу чергу подавати аналіз його:
- намагатися не втягуватись у конфлікт, не втрачати витримки в будь-якій ситуації, дати повністю висловитися стороні, що провокує конфлікт;
- Не робити з помилок – катастрофи для сім'ї
- Відкрито визнавати та аналізувати свої помилки, при цьому намагатись не переносити провину на інших;
- Адекватно ставиться до втрат, оскільки надмірне переживання призводить до фізичного руйнування кожного члена сім'ї;
- Направити всі зусилля на спільне вирішення проблеми, а не на перемогу над партнером;
- Необхідно взяти за правило, що будь-які претензії, зауваження необхідно робити лише на одинці та в доброзичливій формі.
- Шукати недоліки насамперед у собі, а не в рідних та близьких.
- Всі спірні моменти спільного життя необхідно вирішувати у відсутності дітей, намагатися при цьому захистити їх та рідних від спільного вирішення цих проблем;
- -У сім'ї необхідно підтримувати єдину позицію щодо дітей;

При неможливості уникнення конфлікту потрібно долучитись до типових методів вирішення сімейних конфліктів, а саме:

- Адекватне реагування на будь-яку проблему у межах окремо взятої сім'ї, с тенденцією навчання на чужих помилках;
- Намагатися будь-якими методами уникати (уникнення) конфліктів у сім'ї.
- Звертатися до пояснень (пояснення), при цьому зберігати спокій та доброзичливість та в коректній формі з'ясувати причини виникнення проблем та шляхи їх вирішення.
- Взаємна поступка (інтуїтивна [несистематично]) (у складних і простих ситуаціях сімейного життя поступливість подружжя).
- Для зняття напруги у відносинах необхідно згладжувати (згладжування) гострі ситуації, щоб домогтися нормальних відносин у сім'ї.

Будь- яка тактика подолання сімейного конфлікту, передбачає:

- на постійній основі виявляти подяку та повагу;
- виявляти повагу до почуття власної гідності партнера;
- докладати всіх зусиль для того, щоб уникати проявів агресії, злості, ненависті, гніву у відносинах;
- забути про минуле партнера, тим більше вказувати на помилки минулого;
- намагатися не акцентувати увагу на мінуси та помилки свого партнера
- різними психологічними прийомами знімати наростаючу напругу
- вирішувати конфлікт, що назріває, шляхом перемикання уваги на інші теми
- стримувати себе від ревнощів, самозвинувачення, підозрювати партнера у невірності
- Необхідне розуміння того, що в сімейному житті треба мати величезне терпіння, поблажливість, доброзичливість, увага та інші позитивні якості.

Найпоширенішим способом вирішення конфліктів є компроміс та співпраця, це видно виходячи з розглянутих методик та показників, які були досягнуті шляхом

їх проведення.

Правильно застосовуючи і виповнюючи відповідні пункти тактики можливо уникнути конфлікту в сім'ї, а також гідно вийти з конфліктної ситуації.

Сімейний конфлікт – це нормальний компонент сімейного життя, якщо при цьому подружжя поводить раціонально. Від психологічної культури подружжя багато в чому залежить вибір того чи іншого шляху розвитку конфлікту, а також вміння усвідомити свої труднощі, в тому числі і психологічні.

3.2. Практичні рекомендації щодо подолання конфліктів у сім'ї

Вправи для парної терапії, що варто спробувати психологу

Навіть якщо подружжя перебуває на межі розриву відносин, парна терапія — чудовий спосіб вирішити проблеми та отримати нові тактики для зближення партнерів.

Парная терапія, або терапія для пар – «це тип психотерапії, при якому терапевт, допомагає двом людям, залученим в романтичні або подружні стосунки, отримати уявлення про їхні стосунки, розв'язати конфлікт і підвищити задоволеність стосунками. використовуючи різні терапевтичні втручання. Хоча практика парної терапії може варіюватися в залежності від теоретичної орієнтації терапевта, вся сімейна терапія, як правило, включає наступні загальні елементи:

- Чітке визначення цілей лікування.
- Зосередження уваги на конкретній проблемі (наприклад, сексуальні проблеми, інтернет-залежність, ревності)
- Активна участь психолога в «лікуванні» самих відносин, а не кожної людини окремо.
- Втручання, орієнтовані на рішення і зміни, на ранньому етапі».

Терапевтичні втручання для подружніх пар можуть бути підкріплені різними вправами та діями, які покликані сприяти розумінню, більш глибоким зв'язкам між ними, пробаченню чи будь-якій іншій проблемі, яку партнери намагаються подолати у шлюбі

Ось кілька практичних вправ, які я сама використовую у парній терапії.

Вправа «Визначте цілі стосунків»

Терапія пар – це не тільки проблеми, а й мети. Важливо знайти спільні цілі у відносинах. Щось, заради чого подружжя буде готове включитися працювати. Треба майже на увазі, що мета завжди має бути SMART.

SMART-мета означає:

- Конкретна (Ваша мета надто загальна? Уточніть її!
- Вимірна (Як ви зможете виміряти результат?)
- Досяжна (Як ви вважаєте, чи досяжна ваша мета?)
- Реалістична (Чи реальна ваша мета?)
- Обмежена часом (За який період ви хочете досягти цієї мети?)

Цілі та пріоритети можуть бути різними для всіх. Необхідно допомогти сімейній парі створити та сформулювати бачення їхніх ідеальних стосунків. Попросити подружжя створити цілі окремо, а потім спробуйте разом знайти спільну мету на одному з перших сеансів.

Вправа «Схема вирішення проблем»

Після того, як проблеми у відносинах були виявлені, настав час вирішити їх одну за одною. Перший крок – пов'язати заявлену проблему із реальними життєвими ситуаціями. Це збільшить розуміння походження проблеми. Як тільки це буде зроблено, тепер настав час атакувати проблему та знайти стратегічні шляхи її вирішення.

Необхідно запропонувати кожному чоловікові на аркуші паперу описати проблему в реальній життєвій ситуації і придумати різні варіанти, як її можна вирішити. Потім провести спільне обговорення і нехай подружжя вибере найбільш відповідну для них стратегію вирішення проблеми.

Вправа на активне та рефлексивне слухання

Практика активного слухання — одна з вправ, яка дуже популярна та ефективна для подружніх пар. Воно передбачає, що одна людина ділиться думкою чи бажанням, тоді як інша уважно слухає з наміром повністю зрозуміти, що говорить його співрозмовник.

Після того, як перший партнер ділиться чимось, рефлексивний слухач повторює те, що було сказано, щоб переконатись, що він зрозумів. Цю практику можна використовувати для розмови на різні теми, але зазвичай пропонується клієнтам почати з деяких основних прохань.

Прошу кожного чоловіка скласти список бажань із трьох речей, яких вони хочуть найбільше у своїх відносинах, можливо таких як:

- більше часу на обійми;
- більше часу на розмови до душі;
- більше часу на нас двох;

Потім кожен чоловік уголос повідомляє про своє бажання і про те, як може, у зв'язку з цим змінитись їхні стосунки. Кожен партнер отримує можливість практикувати активне та рефлексивне слухання, а я навчаю їх бути більш ефективними у цьому.

Вправа «Я почуваюся коханим тобою»

Пропоную просту вправу, яка завжди дуже впливає на подружжя. У цій вправі кожен з них має можливість висловити свою любов і вдячність за те, що його люблять.

Інструкція для партнерів буде така:

Сядьте разом та почніть діалог.

Партнер А каже: «Я відчуваю, що ти любиш мене, коли...» (Завершіть пропозицію).

Партнер Б відповідає: "Спасибі".

Потім партнер Б каже: "Коли я відчуваю, що ти мене любиш, тоді ти..." (Завершіть пропозицію).

Партнер А відповідає: "Спасибі".

Повторювати ці обміни думками по черзі протягом 10-15 хвилин.

Відповіді з вдячністю призначені для того, щоб завадити подружжю критикувати, звинувачувати, виправдовуватися чи іншим чином коментувати заяву партнера, позитивно чи негативно.

Після обговоріть разом із парою, який результат вони отримали, виконуючи

вправу:

- Чи були для них сюрпризи?
- Чи почерпнули вони якісь ідеї із заяв партнера?
- Які емоції кожен із них відчував, почувши, як його партнер почував

себе коханим?

- Що кожен з них відчував, ділячись тим, коли він почував себе коханим?

Вправа «Метод сендвічів»

Метод сендвічів — це одна з комунікативних вправ для пар, яка допомагає кожному партнеру не почуватися пригніченим чи напруженим, коли його про щось просять.

Замість того, щоб просто сформулювати прохання: винеси сміття!, ввечері не забудь забрати дітей зі школи! або те, що може бути витлумачено як вимога, навчіть клієнтів «втискати» свій запит між двома позитивними твердженнями.

Наприклад, вони можуть спробувати розпочати своє прохання приблизно так: «Дякую, що вчора ввечері перевірів у Максима домашнє завдання з математики. Ти не міг би забрати його сьогодні зі школи, чи в мене ввечері переговори з партнерами? Я розумію і ціную те, як багато ти робиш останнім часом».

Оточуючи критику чи прохання позитивом, менше шансів, що чоловік образиться і не захоче виконати це прохання.

Вправа «Метод прогнозування»

Метод прогнозування - ще одна ефективна вправа для опрацювання спілкування в парі. Він заснований на ідеї, що багато подружжя переоцінюють те, як, на їхню думку, вони можуть відреагувати на ситуацію порівняно з тим, як відреагує їхній партнер.

Запропонуйте подружжю записати кілька різних ситуацій та передбачити, як, на їхню думку, партнер відреагує на кожну з них.

Аналіз відповідей надасть їм безпечний простір для обговорення один одного, а кожному з них — можливість відреагувати на прогноз. У довгостроковій перспективі ця вправа може запобігти проблемам і недовірі в майбутніх

конфліктних ситуаціях.

Вправа «Час чесності»

Цю вправу слід виконувати подружжю раз на тиждень віч-на-віч. У пар буде година чесності, коли вони відверто ділитимуться один з одним про стан свого шлюбу, говорити про речі, які їх турбують, про те, що вони хотіли б змінити.

Якщо подружжю поки важко говорити про свій шлюб вголос, можна запропонувати їм обмінюватися записками один з одним, в яких вони письмово викладатимуть своє бачення про подружній союз.

Експерти стверджують, що це одна з найкращих вправ для зміцнення довіри у парі, оскільки за допомогою цієї техніки можна зруйнувати безліч емоційних бар'єрів.

Вправа «Золоті самородки»

Попросіть клієнтів записувати свої ключові ідеї щодо кожного сеансу та ділитися ними з вами. Нотатки дуже корисні, таку як вони починають усвідомлювати, чого навчилися, а терапевт отримує безцінну інформацію та відгуки у тому, що було найбільш цінним.

Можливі питання:

- Чого ви навчилися на сеансі?
- Що було найціннішим?
- Що стало для вас відкриттям?
- Якими будуть ваші дії до наступної сесії?

Вправа «Виявлення переваг»

Подружжя надто часто зосереджується на поганому, що є у партнера і може не помічати або приймати як належне ті переваги, сильні сторони, що є у кожного з них, або їх по-своєму трактувати.

Наприклад, один із подружжя вважає своєю сильною стороною «я дуже організована людина»), а інший сприймає це як «він/вона схищений на контролі».

Ця вправа спонукає кожного їх як уважніше придивитися до достоїнств одне одного, а й зрозуміти, як їх сприймає кожен із них.

Пара має виконувати цю вправу індивідуально.

Запитання для початку:

- Якими трьома сильними сторонами, на думку мого партнера, я маю?
- Які сильні сторони ми маємо розвивати як пара?

Вправа «СТОП»

Навіть у найздоровіших шлюбах подружжя іноді свариться. Але, на жаль, у деяких випадках суперечки можуть швидко загостритися, перетворюючи невелику суперечність у велику проблему.

Вправа «СТОП» допоможе вашим клієнтам знизити гостроту будь-якої суперечки чи майбутнього емоційного конфлікту. Ця проста техніка допоможе їм зробити крок назад і усвідомити ситуацію та свої почуття. Як тільки емоції охолонуть, пара спокійно може знову розпочати обговорення цієї конфліктної теми.

Щоразу, коли виникає суперечка, пара повинна вимовити якесь ключове слово, наприклад Пауза, Стоп, а потім завершити розмову. Кожен партнер сідає і записує свої думки та почуття, своє ставлення до конфлікту. Хвилин через 20 подружжя повертається і починає знову обговорювати цю ситуацію.

Таким чином, тепер у вас є одна з найкращих добірка ефективних та найефективніших вправ для подружніх пар.

Висновки до 3 розділу

Були надані рекомендації щодо запобігання конфліктів у шлюбних стосунках осіб другого зрілого віку в критичний період подружнього життя:

1. Чоловіку та дружині потрібно прийняти ролі чоловіка та дружини а також осмислити їх.
2. Потрібно ставити питання один одному, що допоможуть підібрати ті слова які допоможуть вам виразити ваші інтереси.
3. Потрібно обговорювати чоловікові та жінці всі сторони зіткнення, для того, щоб з'ясувати, що є важливим для партнера

4. Не треба боятися йти на компроміс, думаючи, що це якимось чином може вам нашкодити.
5. Необхідно поважати цінності один одного.
6. Також необхідно визначитися для себе в чому ви схожи або ні, що є важливим для вас особисто що для партнера. Перемикайте все у позитивне русло.
7. Не накопичуйте в собі агресію та вирішуйте проблеми у міру їх виникнення, щоб не спровокувати більш серйозний конфлікт.
8. Для того, щоб вирішити проблему, необхідно чітко її сформулювати та озвучити партнеру. Пояснити, що рішення її дуже важливо для вас. Запропонуйте партнеру варіанти вирішення проблем, запитайте, як він бачить їх. Попросіть оголосити аргументи проти або за цих рішень.
9. Під час обговорення проблем дуже важливо не переходити на підвищені тона.
10. Пам'ятайте, що розчарування, голод, хвороба і втома можуть впливати на адекватне сприйняття проблеми і спілкування, і виведе ситуацію на рівень конфлікту. Тому дуже важливо виділяти час для обговорення проблем, що виникли.
11. Дуже важливо вирішувати проблеми з з'ясуванням стосунків на одинці і не долучати до них рідних та близьких, поважайте та цінують один одного
12. Запропонуйте обговорити конкретну поведінку кожного з партнерів у конкретній ситуації, намагаючись при цьому не говорити про недоліки кожного.
13. Вміння прощати – одна з важливих здібностей людей, які хочуть зберегти сімейні стосунки
14. Уважно слухайте партнера. Вчіться довіряти один одному, не допускаючи ревності та підозри в ваше сімейне життя, періодично ставте себе на його місце
15. Візьміть за правило не критикувати партнера, тим більше при наяві інших людей, не варто нападати і проявляти агресію в його бік.
16. Рекомендовано не стримувати у собі емоції як негативні, так і позитивні. Тривале зберігання в собі їх може спрацювати як киплячий котел, тобто вибухнути будь-якої миті. Реагуйте на ситуацію вчасно, але тактовно.

17. Навчіться з вдячністю прийняти критику у свій бік. Не занижуйте самооцінку партнера, перебільшуючи свою цінність. пам'ятайте, що ви можете не завжди мати рацію!

18. Здорове почуття гумору як одна з складових фундаменту міцності сімейних відносин.

19. У сексуальних стосунках уникайте докорів на адресу партнера.

20. Полюбіть себе! Дбайливо ставтеся до свого здоров'я, фізичного вигляду і працюйте із задоволенням над своїми недоліками

Запропоновані рекомендації допоможуть знаходженню взаєморозуміння в молодих сім'ях і будуть сприяти руху конфліктів до конструктивного русла.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження було проведено в рамках вивчення психологічних особливостей шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку. Метою даного дослідження було виявлення причин і рівня конфліктності в шлюбних стосунках осіб другого зрілого віку, знаходження психологічних способів зниження конфліктності в парах.

Відповідно до мети та сформульованих завдань на початку дослідження нами було зроблено наступні висновки:

1. Розкрито сутність понять: шлюбно-сімейні відносини, шлюб, сім'я, конфлікт.

При вивченні поняття «сім'я» були розглянуті такі характеристики які присутні для осередка суспільства. Для розкриття проблеми психологічних особливостей шлюбних стосунків осіб другого зрілого віку, описані її особливості, розглянута її специфіка в сімейних відносинах.

Було розкрито уявлення про цілі подружнього союзу, вивчені підходи психологічного дослідження «шлюбно-сімейних пар».

Для поняття «конфлікт» було наведено класифікацію, розглянуто його специфіку у сфері сімейних відносин, проаналізовано наукові уявлення про конфлікти шлюбно-сімейних пар, визначено технології вирішення конфліктів.

2. Для проведення емпіричного дослідження конфліктів шлюбно-сімейних пар в період шлюбних стосунків другого зрілого віку, ми задіяли сімейні пари та людей, що набувають в стадії розлучення, або вдовцями, які погодилися пройти анонімне опитування та тест, що був оформлен у виді гугл-форми. Нами було використано наступні психодіагностичні методики: тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом» В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко (додаток Г). Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)» О. Волкової, Г. Трапезникової та методика «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю.Є. Альошина, Л.Я.Гозман, Є.М. Дубовська).

3. Було надано практичні рекомендації щодо запобігання конфліктів шлюбно-сімейних пар в критичний період, які полягають в опрацюванні довіри та щирості, контролі своїх негативних емоцій, налагодженні сімейних традицій, стабілізації емоційного фону, коригуванні сексуального життя подружжя, підвищенні почуття довіри та поваги один до одного, шануванні вибору та свободи партнера, розвитку власної особистості, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методична розробка практичного заняття з «Сімейної психології» по темі «Динаміка шлюбно-сімейних стосунків. Життєвий цикл сім'ї. Кризові періоди в розвитку сім'ї» для студентів II курсу медичного факультету №2 (спеціальність: медична психологія). URL: <https://surl.li/okhqgj> (дата звернення: 12.11.2024).
4. Магдисюк Л.В., Корнійчук О.М. Психологічні особливості осіб зрілого віку. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/18/40/275> (дата звернення: 17.11.2024).
5. Психологія сім'ї. Лекція 1. ЗНУ. URL: <https://surl.li/aujgprj> (дата звернення: 17.11.2024).
6. Федоренко Р.П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
7. Опорний конспект лекцій із дисципліни «Конфліктологія» для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» / укладачі: О. В. Головка, Н. О. Лисак, Н.В. Петренко. Х. : ХДУХТ, 2018. 117с.
8. Столярчук О.А. Психологія сучасної сім'ї: навчальний посібник. Кременчук: ПП Щербатих О.В. 2015. 136 с.
9. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій / відп. ред. І. В. Хронюк. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
10. Лукашевич М.П. Соціологія сім'ї: теорія і практика. Навчальний посібник. Київ, 2012. 186 с.
11. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї: навчальний посібник. Київ, 2012. 264 с.
12. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. *Науково-теоретичний часопис*. Інститут соціології НАН України. 2022. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-1/full.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).
13. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 96 с.

14. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : посібник. Київ : Академвидав, 2003. 448 с.
15. Слепкова В.І., Заєко Т.А. Практикум із психологічної діагностики сімейних відносин: навчально-методичний посібник. 2003. 339 с.
16. Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. *Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists "Science"*. Prague, 2014. Vol. 2. P.176-182/
17. Федоренко Р.П. Психологічний аналіз подружніх взаємин на різних стадіях функціонування сім'ї: монографія. Луцьк. Вежа-Друк, 2022. 332 с.
18. Соловйов Н.Я. Шлюб та сім'я сьогодні. Вільнюс, 1977. 164 с.
19. Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. Спеціальні та галузеві соціології*. Харків, 2009. С. 223–230.
20. Яшкова А. Н., Сухарєва Н. Ф. Вікова психологія / А. Н. Яшкова, Н. Ф. Сухарєва. М.: П, 2009. с. 88.
21. Борщ К.К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*. 2012. Т. 201, С.81-84.
22. Діденко С. В. Психологія сексуальності: навч. посібник / С. В. Діденко, О. С. Козлова. К.: Академвидав, 2009. 304 с.
23. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2020. 96 с.
24. Коваленко А. Б. Психологія міжособистісного взаєморозуміння: підруч. К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. 215 с.
25. Крайлюк А.І. Вибір шлюбного партнера : теоретичні аспекти. *Теоретичні і прикладні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб. Наук. праць Східноукраїнського націон. ун-ту ім. В. Даля*. 2015. № 3 (38) . С. 207-215.
26. Москалець В.П. Психологія особистості: підручник, 3-тє вид., перероб., доповн. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 364 с.
27. Психологія сім'ї: підручник/ за ред. В.М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021. 248 с.

28. Психологія сім'ї : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / уклад. Л.В. Помиткіна, В.В.Злагодох, Н.С.Хімченко, Н.І.Погорільська. К. : НАУ, 2011. 272 с.
29. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. К., 2013.
30. Радчук В.М. Механізми вибору шлюбного партнера. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. №2(23). С. 232-239.
31. Хлопоніна Н. Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи». К., 2007. 16 с.
32. Чаусова Ю. А. Сімейний наратив як соціально-психологічний засіб конструювання подружніх стосунків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи». К., 2013. 16 с.
33. Чхаїдзе А. О. Духовні цінності особистості як мотив створення сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01«Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2014. 20 с.
34. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчукта. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
35. Вікові особливості різних періодів життя дорослої людини. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24473> (дата звернення: 02.12.2024).
36. Психологія / під. ред. Ю. Трофімова. К.: Либідь, 2000. 558 с.
37. Основні чинники розірвання шлюбу. URL: <https://surl.li/miuxzh> (дата звернення: 02.12.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати за методикою Тест – опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В.

Столін, Т. Романова, Г. Бутенко

Рівень задоволеності шлюбом у Стенах	
1) 6,00	69) 5,00
2) 4,00	70) 5,00
3) 6,00	71) 4,00
4) 5,00	72) 4,00
5) 4,00	73) 4,00
6) 5,00	74) 4,00
7) 6,00	75) 4,00
8) 5,00	76) 6,00
9) 4,00	77) 5,00
10) 7,00	78) 5,00
11) 5,00	79) 5,00
12) 4,00	80) 5,00
13) 5,00	81) 6,00
14) 6,00	82) 4,00
15) 4,00	83) 4,00
16) 4,00	84) 4,00
17) 5,00	85) 4,00
18) 4,00	86) 5,00
19) 4,00	87) 3,00
20) 5,00	88) 5,00
21) 6,00	89) 5,00
22) 5,00	90) 6,00
23) 5,00	91) 5,00
24) 5,00	92) 5,00
25) 5,00	93) 5,00
26) 5,00	94) 4,00
27) 5,00	95) 4,00
28) 5,00	96) 4,00
29) 6,00	97) 4,00
30) 5,00	98) 4,00
31) 5,00	99) 4,00
32) 5,00	100) 4,00
33) 5,00	101) 4,00
34) 5,00	102) 5,00
35) 7,00	103) 6,00
36) 6,00	104) 5,00
37) 4,00	105) 5,00
38) 5,00	106) 3,00

39) 4,00	107) 5,00
40) 3,00	108) 5,00
41) 5,00	109) 5,00
42) 4,00	110) 5,00
43) 6,00	111) 5,00
44) 5,00	112) 7,00
45) 5,00	113) 5,00
46) 5,00	114) 5,00
47) 6,00	115) 5,00
48) 6,00	116) 5,00
49) 5,00	117) 5,00
50) 5,00	118) 6,00
51) 4,00	119) 7,00
52) 5,00	120) 5,00
53) 3,00	
54) 4,00	
55) 4,00	
56) 5,00	
57) 3,00	
58) 4,00	
59) 5,00	
60) 5,00	
61) 4,00	
62) 5,00	
63) 5,00	
64) 5,00	
65) 5,00	
66) 5,00	
67) 6,00	
68) 4,00	

Результати за тестом «Рольові очікування та рольові домагання у сім'ї»

№ респондента Сума балів (загальна) за ШСЦ	«Рольові очікування» та «Рольові домагання» (ШРОД)
1) 60,00	24,00
2) 72,00	18,00
3) 54,00	23,00
4) 80,00	14,00
5) 72,00	18,00
6) 76,00	20,00
7) 45,00	31,50
8) 54,00	27,00
9) 80,00	14,00
10) 79,00	14,50
11) 81,00	13,50
12) 106,00	1,00
13) 83,00	12,50
14) 100,00	4,00
15) 65,00	21,50
16) 94,00	7,00
17) 79,00	14,50
18) 99,00	4,50
19) 83,00	12,50
20) 100,00	4,00
21) 91,00	9,50
22) 75,00	16,50
23) 61,00	23,50
24) 60,00	24,00
25) 58,00	25,00
26) 60,00	24,00
27) 72,00	18,00

28) 54,00	27,00
29) 80,00	14,00
30) 45,00	31,50
31) 76,00	16,00
32) 55,00	26,50
33) 96,00	6,00
34) 100,00	4,00
35) 91,00	9,50
36) 75,00	16,50
37) 61,00	23,50
38) 73,00	17,50
39) 49,00	29,50
40) 60,00	24,00
41) 72,00	18,00
42) 54,00	27,00
43) 80,00	14,00
44) 45,00	31,50
45) 44,00	32,00
46) 79,00	14,50
47) 104,00	2,00
48) 49,00	29,50
49) 72,00	18,00
50) 54,00	27,00
51) 63,00	22,50
52) 54,00	27,00
53) 73,00	17,50
54) 54,00	27,00
55) 60,00	24,00
56) 72,00	18,00
57) 54,00	27,00
58) 80,00	14,00
59) 45,00	31,50
60) 44,00	32,00
61) 79,00	14,50

62) 104,00	2,00
63) 60,00	24,00
64) 72,00	18,00
65) 54,00	27,00
66) 80,00	14,00
67) 61,00	23,50
68) 43,00	32,50
69) 98,00	5,00
70) 60,00	24,00
71) 42,00	33,00
72) 56,00	26,00
73) 80,00	14,00
74) 45,00	31,50
75) 44,00	32,00
76) 79,00	14,50
77) 104,00	2,00
78) 44,00	32,00
79) 100,00	4,00
80) 91,00	9,50
81) 108,00	,00
82) 41,00	33,50
83) 73,00	17,50
84) 98,00	5,00
85) 60,00	24,00
86) 72,00	18,00
87) 54,00	27,00
88) 80,00	14,00
89) 45,00	31,50
90) 44,00	32,00
91) 79,00	14,50
92) 104,00	2,00
93) 108,00	,00
94) 40,00	34,00
95) 91,00	9,50

96) 75,00	16,50
97) 61,00	23,50
98) 73,00	17,50
99) 98,00	5,00
100) 108,00	,00
101) 72,00	18,00
102) 54,00	27,00
103) 80,00	14,00
104) 45,00	31,50
105) 74,00	17,00
106) 79,00	14,50
107) 104,00	2,00
108) 60,00	24,00
109) 104,00	2,00
110) 91,00	9,50
111) 75,00	16,50
112) 61,00	23,50
113) 73,00	17,50
114) 38,00	35,00
115) 63,00	22,50
116) 82,00	13,00
117) 54,00	27,00
118) 38,00	35,00
119) 95,00	6,50
120) 102,00	3,00

Результати за тестом «Сімейні ролі»

Рівень у Стенах	
1. 6,50	61. 5,20
2. 4,60	62. 4,50
3. 6,00	63. 5,50
4. 5,20	64. 3,00
5. 4,50	65. 2,90
6. 5,50	66. 4,70
7. 3,00	67. 6,30
8. 2,90	68. 5,30
9. 4,70	69. 4,70
10. 6,30	70. 5,70
11. 5,30	71. 3,20
12. 4,70	72. 3,50
13. 5,70	73. 6,50
14. 3,20	74. 4,60
15. 3,50	75. 6,50
16. 6,50	76. 5,20
17. 4,60	77. 6,00
18. 6,50	78. 2,20
19. 5,20	79. 2,50
20. 6,00	80. 3,00
21. 6,20	81. 5,00
22. 6,10	82. 3,00
23. 6,00	83. 5,00
24. 2,80	84. 5,00
25. 2,90	85. 5,00
26. 6,20	86. 3,50
27. 6,10	87. 4,60
28. 5,50	88. 6,00
29. 6,00	89. 2,20
30. 5,00	90. 2,50
31. 5,00	91. 5,50

32. 6,00	92. 3,00
33. 5,80	93. 2,90
34. 5,90	94. 4,70
35. 6,40	95. 6,30
36. 6,00	96. 5,30
37. 6,00	97. 4,70
38. 5,00	98. 5,70
39. 4,00	99. 3,20
40. 6,00	100. 3,50
41. 6,00	101. 2,90
42. 4,00	102. 4,60
43. 5,50	103. 6,50
44. 5,40	104. 5,00
45. 6,00	105. 3,00
46. 5,90	106. 2,30
47. 6,20	107. 2,70
48. 3,10	108. 3,10
49. 3,30	109. 3,00
50. 6,00	110. 3,30
51. 3,20	111. 5,00
52. 3,50	112. 5,00
53. 4,00	113. 6,00
54. 4,30	114. 3,40
55. 4,10	115. 5,00
56. 4,00	116. 5,00
57. 6,00	117. 3,30
58. 6,50	118. 3,00
59. 4,60	119. 6,00
60. 6,00	120. 5,70

ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК “ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ”

(В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко)

Тест-опитувальник "Задоволеність шлюбом" призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності шлюбом, а також ступеня узгодженості-неузгодженості задоволеності шлюбом конкретної подружньої пари. Опитувальник може застосовуватися індивідуально в консультативній практиці і масово для з'ясування задоволеності шлюбом тієї чи іншої соціальної групи.

Опитувальник є одновимірною шкалою, що складається з 24 тверджень, які належать до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки тощо.

Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді.

Інструкція опитуваному.

Уважно читайте кожне твердження і вибирайте один з трьох запропонованих варіантів відповідей. Намагайтеся уникати проміжних відповідей типу "важко сказати", "важко відповісти".

Текст опитувальника

1. Коли люди живуть так близько, як це спостерігається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини:

- а) правильно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

2. Ваші подружні відносини приносять вам:

- а) скоріше занепокоєння і страждання;
- б) важко відповісти;
- в) скоріше радість і задоволення.

3. Родичі і друзі оцінюють ваш шлюб:

- а) як удалий;
- б) щось середнє;

в) невдалий.

4. Якби ви могли, то змінили б щось у характері свого чоловіка (дружини):

а) багато чого;

б) важко сказати;

в) нічого.

5. Одна з проблем сучасного шлюбу полягає в тому, що все набридає, у тому числі й

сексуальні стосунки:

а) вірно;

б) важко сказати;

в) не вірно.

6. Коли ви порівнюєте своє сімейне життя із сімейним життям друзів і знайомих, вам здається, що ви:

а) більш нещасливі, ніж інші;

б) важко сказати;

в) щасливіші від інших.

7. Життя без сім'ї, близької людини — надто дорога ціна за цілковиту свободу:

а) вірно;

б) важко сказати;

в) не вірно.

8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (дружини) було б неповноцінним:

а) так;

б) важко сказати;

в) ні.

9. Сподівання більшості людей щодо шлюбу якоюсь мірою не справджуються

а) вірно;

б) важко сказати;

в) не вірно.

10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення:

а) вірно;

б) важко сказати;

в) не вірно.

11. Якби повернути час, коли ви одружувалися, то вашим чоловіком (дружиною) міг би стати:

а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина);

б) важко сказати;

в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).

12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (дружина), поруч з вами:

а) вірно;

б) важко сказати;

в) не вірно.

13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її)

достоїнства:

а) вірно;

б) важко сказати;

в) не вірно.

14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя найімовірніше криються:

а) у характері вашого чоловіка (дружини);

б) важко сказати;

в) скоріше у нас обох.

15. Почуття, з якими ви одружувалися:

а) підсилилися;

б) важко сказати;

в) ослабли.

16. Шлюб знижує творчі можливості людини:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

17. Можна сказати, що ваш чоловік (дружина) має достоїнства, що компенсують його (її) недоліки:

- а) так;
- б) важко сказати;
- в) ні.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (дружина) часто робить дурниці, говорить невлад,

недоречно жартує:

- а) вірно
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя порядку й організованості, на які ви очікували:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

22. Помиляються ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

23. Як правило, товариство вашого чоловіка (дружини) є для вас приємним:

- а) вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

24. Щиро кажучи, у вашому подружньому житті немає і не було жодного світлого

моменту:

- а) не вірно;
- б) важко сказати;
- в) не вірно.

Ключ

1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в,
22а, 23а, 24в.

Порядок підрахунку. Якщо обраний опитуваним варіант відповіді (а, б, чи в) збігається

з наведеними у ключі, йому нараховується 2 бали; проміжний варіант (б) — 1 бал, якщо

відповідь не збігається з наведеними у ключі — 0 балів. Потім підраховують сумарний

бал. Можливий діапазон тестового бала — від 0 до 48. Високий бал свідчить про

задоволеність шлюбом. При цьому за розподілом балів розрізняють такі сім'ї:

- 0—16 — абсолютно неблагополучні;
- 17—22 — неблагополучні;
- 23—26 — скоріше неблагополучні;
- 27—28 — перехідні;

29—32 — скоріше благополучні;

33—38 — благополучні;

39—48 — абсолютно благополучні. __

ДОДАТОК Д

Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)»

О. Волкової, Г. Трапезникової

За допомогою методики РОД визначають уявлення подружжя: про значущість у сімейному житті сексуальних стосунків, особистісної згуртованості чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутової сфери, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів (ці показники, що відбивають основні функції сім'ї, утворюють шкалу сімейних цінностей — ШСЦ); про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при виконанні сімейних функцій (ці показники утворюють шкалу рольових очікувань і домагань — ШРОД).

Приладдя.

Два набори по 36 карток з цупкого паперу (картону). На кожному картку наносять номер і текст тверджень набору. 4 картки-класифікатори з таким написом на кожній:

“Цілком згодний”,

“Загалом це правильно”,

“Це не зовсім так”,

“Це неправильно”.

ПРОТОКОЛ

Ім'я(за бажанням)_____

Вік_____

Сімейний стаж_____

Кількість дітей_____

Інструкція.

Варіант відповіді

“Цілком згодний” оцінюється у 3 бали,

“Загалом це правильно” — 2 бали,

“Це не зовсім так” — 1 бал,

“Це неправильно” — 0 балів.

У протоколі консультант підсумовує бали за кожним показником ШСЦ. За двома першими показниками одержані результати будуть підсумковими.

Їх переносять в останню графу протоколу. Підсумкові бали інших показників обчислюють як напівсуму балів за підшкалами “Рольові очікування” і “Рольові домагання”.

Жіночий варіант

1. Настрій і самопочуття людини залежать від задоволення її сексуальних потреб.

2. Щастя у шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.

3. Сексуальні стосунки — головне у відносинах чоловіка і дружини.

4. Головне у шлюбі, щоб чоловік і дружина мали багато спільних інтересів.

5. Чоловік — це друг, що поділяє мої інтереси, думки, захоплення.

6. Чоловік — це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.

7. Найголовніша турбота чоловіка — забезпечити матеріальний добробут і побутовий комфорт сім'ї.

8. Чоловік має виконувати хатню роботу нарівні з дружиною.

9. Чоловік повинен уміти обслуговувати себе, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього.

10. Чоловік має ходити коло дітей не менше, ніж дружина.

11. Я хотіла б, щоб мій чоловік любив дітей.

12. Про чоловіка я роблю висновок, зважаючи на те, добрий чи поганий він батько.

13. Мені подобаються енергійні, ділові чоловіки.

14. Я дуже ціную чоловіків, які серйозно захоплені своєю справою.

15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові і професійні якості мого чоловіка.

16. Чоловік повинен уміти створювати в сім'ї теплу, довірчу атмосферу.

17. Для мене головне, щоб мій чоловік добре розумів мене і сприймав такою, яка я є.
18. Чоловік — це насамперед друг, що уважно і турботливо ставиться до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені подобається, коли мій чоловік красиво і модно вдягнений.
20. Мені подобаються показні, високорослі чоловіки.
21. Чоловік має виглядати так, щоб на нього було приємно подивитися.
22. Найважливіша турбота жінки — щоб у сім'ї всі були доглянуті.
23. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї сім'ї.
24. Я збираю корисні поради господарці: як готувати смачні страви, консервувати овочі, фрукти.
25. Головну роль у вихованні дитини завжди відіграє мати.
26. Я не боюся труднощів, пов'язаних з народженням і вихованням дитини.
27. Я люблю дітей і із задоволенням займаюся з ними.
28. Я прагну посісти гідне місце в житті.
29. Я хочу стати фахівцем.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.
31. Близькі друзі часто звертаються до мене за порадою, з проханням допомогти і підтримати.
32. Оточуючі часто звертаються до мене зі своїми бідами.
33. Я завжди щиро і зі співчуттям втішаю й опікую людей, які цього потребують.
34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.
35. Я люблю красиво одягатись, носити прикраси, користуватись косметикою.
36. Я надаю великого значення своєму зовнішньому вигляду.

Чоловічий варіант

1. Настрій і самопочуття людини залежать від задоволення її сексуальних потреб.
2. Щастя у шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.
3. Сексуальні стосунки — головне у відносинах чоловіка і дружини.
4. Головне у шлюбі, щоб у чоловіка і дружини було багато спільних інтересів.
5. Дружина — це друг, що поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Дружина — це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найголовніша турбота дружини — годувати і доглядати всіх у сім'ї.
8. Жінка може впасти в мої очі, якщо вона добра господиня.
9. Жінка може пишатися собою, якщо вона хороша господиня.
10. Я хотів би, щоб моя дружина любила дітей.
11. Жінка, яка вважає за обтяжливе бути матір'ю, є неповноцінною.
12. Для мене головне в жінці, щоб вона була доброю матір'ю моїм дітям.
13. Мені подобаються ділові й енергійні жінки.
14. Я дуже ціную жінок, які серйозно захоплені своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові і професійні якості моєї дружини.
16. Дружина повинна насамперед створювати і підтримувати теплу, довірчу атмосферу в сім'ї.
17. Для мене головне, щоб моя дружина добре розуміла мене і сприймала таким, який я є.
18. Дружина — це насамперед друг, який уважно і турботливо ставиться до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені дуже подобається, коли моя дружина красиво і модно вдягнена.
20. Я дуже ціную жінок, що вміють красиво вдягатися.
21. Жінка має виглядати так, щоб на неї звертали увагу.
22. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї сім'ї.
23. Я люблю господарювати.
24. Я можу робити ремонт квартири, лагодити побутову техніку

25. Діти люблять грати зі мною, охоче спілкуються.
26. Я дуже люблю дітей і вмію з ними займатися.
27. Я брав би активну участь у вихованні своєї дитини, навіть якби ми з дружиною вирішили розлучитися.
28. Я прагну посісти гідне місце в житті.
29. Я хочу стати фахівцем.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.
31. Близькі і друзі часто звертаються до мене за порадою, з проханням допомогти і підтримати.
32. Оточуючі часто звертаються до мене зі своїми бідами.
33. Я завжди щиро і зі співчуттям втішаю й опікую людей, які цього потребують.
34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.
35. Я намагаюся вдягати те, що мені личить.
36. Я прискіпливо ставлюсь до крою костюма, фасону сорочок, кольору краватки

Методика «Розподіл ролей у сім'ї»
(Ю.Є.Альошина, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовська)

Бланк методики

ППП (код)

Вік

Стать

Дата дослідження

Місце роботи (навчання)

Інструкція

Просимо Вас відповісти на пропоновані нижче питання, які стосуються деяких моментів організації Вашого сімейного життя. Всі Ваші відповіді зберігаються в таємниці.

Для кожного питання пропонується набір варіантів відповідей; виберіть, будь ласка, ту відповідь, що у більшій мірі відповідає Вашій точці зору, і на відповідному листку відзначте його хрестиком напроти відповідного питання.

Текст опитувальника розподілу ролей у сім'ї

1. Від кого з вас залежать інтереси й захоплення сім'ї? А. В основному це залежить від чоловіка.

Б. Це більшою мірою залежить від чоловіка, але й від дружини теж. В. Це більшою мірою залежить від дружини, але й від чоловіка теж. Г. В основному це залежить від дружини.

2. Від кого з вас більшою мірою залежить настрої у сім'ї? А. В основному настрої залежить від дружини.

Б. Більшою мірою настрої залежить від дружини, але й від чоловіка теж. В. Більшою мірою настрої залежить від чоловіка, але й від дружини теж. Г. В основному настрої залежить від чоловіка.

3. Якщо виникне необхідність, хто з вас у першу чергу знайде, де можна зайняти велику суму грошей?

А. Це зробить дружина.

Б. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік теж.

В. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина теж. Г. Це зробить чоловік.

4. Хто у вашій сім'ї частіше запрошує в дім гостей?

А. Частіше запрошує чоловік.

Б. Зазвичай запрошує чоловік, але й дружина теж.

В. Зазвичай запрошує дружина, але й чоловік теж. М. Частіше запрошує дружина.

5. Кого в сім'ї більше турбує затишок і зручність вашої квартири?

А. В основному чоловіка.

Б. Більшою мірою чоловіка, але й дружину теж.

В. Більшою мірою дружину, але й чоловіка теж. Г. В основному дружину.

6. Хто з вас частіше першим цілує й обіймає іншого?

А. Зазвичай це робить чоловік.

Б. Зазвичай це робить чоловік, але й дружина теж.

В. Зазвичай це робить дружина, але й чоловік теж.

С. М. Зазвичай це робить дружина.

7. Хто у вашій сім'ї вирішує, які газети й журнали виписувати? А. Зазвичай вирішує дружина.

Б. Більшою мірою це залежить від дружини, але й від чоловіка теж.

В. Більшою мірою це залежить від чоловіка, але й від дружини теж. Г. Зазвичай вирішує чоловік.

8. Із чиєї ініціативи ви частіше ходите в кіно, у театр?

А. З ініціативи чоловіка.

Б. В основному з ініціативи чоловіка, але буває, що й дружини.

В. В основному з ініціативи дружини, але буває, що й чоловіка. Г. З ініціативи дружини.

9. Хто у вашій сім'ї грає з маленькими дітьми?

А. В основному дружина.

Б. Частіше дружина, але й чоловік теж.

В. Частіше чоловік, але й дружина теж. Г. В основному чоловік.

10. Від кого у вашій родині залежить взаємна задоволеність інтимними відносинами?

А. В основному це залежить від чоловіка.

Б. Більшою мірою це залежить від чоловіка, але й від дружини теж.

В. Більшою мірою це залежить від дружини, але й від чоловіка теж.

С. В основному це залежить від дружини.

11. Майже всі подружні пари час від часу зазнають труднощів в інтимних відносинах; як ви вважаєте, від кого це може залежати у вашій сім'ї (вільно або мимоволі) більшою мірою?

А. Частіше від чоловіка.

Б. Зазвичай від чоловіка, але й від дружини теж. В. Зазвичай від дружини, але й від чоловіка теж. Г. Частіше від дружини.

12. Чиї життєві принципи й правила (відношення до неправди, обов'язковість виконання обіцянок, неможливість запізнь й ін.) є визначальними у вашій родині!

- А. Життєві принципи дружини.
- Б. Як правило, дружини, але в деяких випадках і чоловіка.
- В. Як правило, чоловіка, але в деяких випадках і дружини. Г. Життєві принципи чоловіка.

13. Хто у вашій родині стежить за поведінкою маленьких дітей!

- А. В основному це робить дружина.
- Б. Частіше це робить дружина, а іноді й чоловік.
- В. Частіше це робить чоловік, а іноді й дружина. Г. В основному це робить чоловік.

14. Хто у вашій сім'ї ходить із дитиною в кіно, театр, на прогулянки й ін.?

- А. В основному це робить чоловік.
- Б. Частіше це робить чоловік, але й дружина теж.
- В. Частіше це робить дружина, але й чоловік теж. Г. В основному це робить дружина.

15. Хто у вашій сім'ї більшою мірою звертає увагу на самопочуття іншого?

- А. Чоловік.
- Б. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
- В. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж. Г. Дружина.

16. Уявіть собі таку ситуацію: в обох з вас з'явилася можливість перемінити роботу на більш високо оплачувану, але менш цікаву. Хто це зробить у першу чергу?

- А. Це зробить дружина.
- Б. Скоріше дружина, ніж чоловік.
- В. Скоріше чоловік, ніж дружина.
- Г. Це зробить чоловік.

17. Хто у вашій сім'ї займається повсякденними покупками?

А. В основному чоловік.

Б. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.

В. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж. Г. В основному дружина.

18. Хто у вашій сім'ї має більше підстав ображатися на байдужість, черствість, безтактність іншого?

А. Чоловік.

Б. Більшою мірою чоловік, ніж дружина.

В. Більшою мірою дружина, ніж чоловік. Г. Дружина.

19. Якщо у вашій сім'ї виникнуть грошові труднощі, то хто – чоловік, чи жінка, займеться пошуками додаткового заробітку?

А. Це зробить чоловік.

Б. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина прийме в цьому участь.

В. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік прийме в цьому участь.

Г. Це зробить дружина.

20. Хто у вашій сім'ї планує, як і де провести відпустку

А. В основному дружина.

Б. Частіше дружина, але й чоловік бере участь.

В. Частіше чоловік, але й дружина бере участь. Г. В основному чоловік.

21. Хто у вашій сім'ї викликає представників різних ремонтних служб і веде з ними переговори!

А. В основному це робить дружина.

Б. Частіше це робить дружина, але іноді й чоловік.

В. Частіше це робить чоловік, але іноді й дружина. Г. Зазичай це робить чоловік.

Спасибі за участь

Інтерпретація результатів методики

Обробка результатів зводиться до підрахунку, у якому ступінь тієї або іншої ролі реалізується чоловіком (або дружиною).

Нижче приводиться «ключ» методики (тобто розподіл питань по конкретних сімейних ролях).

Індекси по кожній сфері підраховуються як середнє арифметичне трьох питань.

У питаннях 1, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 19 першому варіанту відповіді (А) приписується 1 бал, другому (Б) - 2 бали, третьому (В) - 3 бали, четвертому (Г) - 4 бали. В інших питаннях значення приписуються у зворотному порядку, тобто в питаннях 2, 3, 7, 9, 12, 13, 16, 20, 21 (А = 4 бали, Б = 3 бали, В = 2 бали, Г = 1 бал).

Підрахунок по сферах (з першої по сьому) ведеться в такий спосіб (у дужках - номери питань, на їхнє місце треба вписати кількість отриманих по даному питанню балів):

$$1) (9 + 13 + 14) : 3 = 5) (17 + 5 + 21) : 3 =$$

$$2) (2 + 15 + 18) : 3 = 6) (10 + 6 + 11) : 3 =$$

$$3) (19 + 3 + 16) : 3 = 7) (1 + 7 + 12) : 3 =$$

$$4) (20 + 8 + 4) : 3 =$$

Чим вище бал, тим більшою мірою дана роль в опитуваній сім'ї реалізується дружиною, чим нижче - тим більше реалізується чоловіком. Якщо величина близька до серединного значення, то дану роль обоє реалізують приблизно рівною мірою.